

1. Ovim programom utvrđuju se mjere za: vršenje poslova od javnog interesa za zdravstvenu zaštitu bilja; bezbjednost hrane biljnog porijekla; GMO; sjemenski materijal poljoprivrednog bilja i sadni materijal; sredstva za zaštitu bilja, laboratorijska ispitivanja, nosioce poslova i način vršenja poslova sa planom upotrebe finansijskih sredstava i uslovima za sprovođenje mjera utvrđenih zakonima.

Sredstva u iznosu od **227.000,00€** predviđena ovim programom opredijeljena su Budžetom Crne Gore za 2018. godinu, Funkcionalna klasifikacija 41101 - Ministarstvo poljoprivrede i ruralnog razvoja, Program 2622 - Uprava za bezbjednost hrane, veterinu i fitosanitarne poslove, na poziciji: 4149–ostale usluge u iznosu od **221.000,00€** i na poziciji: 4132 – materijal za zdravstvenu zaštitu u iznosu od **6.000,00€**.

Troškovi iskazani po pojedinim programima predstavljaju projektovane vrijednosti.

Za izvršenje programa odgovoran je organ uprave nadležan za fitosanitarne poslove (u daljem tekstu: Uprava).

Uprava može u toku izvršenja ovog programa vršiti izmjenu namjene korišćenja sredstava i sredstva preusmjeravati sa jednog programa na drugi, do visine ukupnih sredstava.

PROGRAMI	
Program 1	Program zdravstvene zaštite bilja
Komponenta 1.1	Posebni nadzor nad štetnim organizmima
Komponenta 1.2	Monitoring i fitosanitarne mjere
Komponenta 1.3	Stalni nadzor nad štetnim organizmima – izvještajno prognozni programi
Komponenta 1.4	Hitne fitosanitarne mjere
Komponenta 1.5	Stručno usavršavanje
Program 2	Program praćenja sredstava za zaštitu bilja i njihovih rezidua i sredstava za ishranu bilja
Komponenta 2.1	Registracija sredstava za zaštitu bilja
Komponenta 2.2	Monitoring prometa sredstava za zaštitu bilja
Komponenta 2.3	Sprovođenje specijalističkog kursa
Komponenta 2.4	Monitoring uređaja za upotrebu pesticida
Komponenta 2.5	Program post-registracijske kontrole sredstava za zaštitu bilja
Komponenta 2.6	Post-registracijska kontrola sredstava za zaštitu bilja - rezistentnost
Komponenta 2.7	Monitoring održive upotrebe pesticida
Komponenta 2.8	Integralna zaštita bilja
Komponenta 2.9	Program zaštite voća sa monitoringom rezidua pesticida i pilot istraživanje za uspostavljanje sistema prognoziranja pojave štetnih organizama
Komponenta 2.10	Program zaštite povrtarskih kultura sa monitoringom rezidua pesticida i pilot istraživanje za uspostavljanje sistema prognoziranja pojave štetnih organizama

Komponenta 2.11	Unaprjeđenje sistema postupanja i upravljanja otpadom odnosno postupanja sa ambalažom nakon upotrebe pesticida i postupanja sa pesticidima isteklog roka
Komponenta 2.12	Monitoring uticaja upotrebe pesticida na životnu sredinu
Komponenta 2.13	Monitoring karakteristika sredstava za ishranu bilja
Program 3	Program kontrolnih ispitivanja proizvodnje sjemenskog i sadnog materijala i biljni genetički resursi
Komponenta 3.1	Sjemenska proizvodnja krompira
Komponenta 3.2	Sjemenska proizvodnja žita
Komponenta 3.3	Program kontrolnog ispitivanja sjemenskog materijala
Komponenta 3.4	Program kontrolnog ispitivanja sadnog materijala
Komponenta 3.5	Program kontrolnog ispitivanja matičnih stabala sadnog materijala
Komponenta 3.6	Program kontrolnog ispitivanja sjemenskog i sadnog materijala na GMO
Komponenta 3.7	Program uspostavljanja Registra sorti poljoprivrednog bilja i Registra sorti i podloga
Komponenta 3.8	Program biljnih genetičkih resursa
Program 4	Materijali za posebne namjene (klopke, ex tempore testovi za štetne organizme, hemikalije)
Program 5	Tehnička i administrativna podrška implementaciji programa

PROGRAM 1 PROGRAM ZDRAVSTVENE ZAŠTITE BILJA

Cilj: Stabilno zdravstveno stanje bilja na teritoriji Crne Gore, blagovremeno otkrivanje i suzbijanje pojave i širenja štetnih organizama bilja, biljnih proizvoda i objekata pod nadzorom, pravovremeno, pravilno, uspješno i racionalno sprovođenje fitosanitarnih mjera u praksi, sprječavanje ili umanjivanje gubitaka prinosa u biljnoj proizvodnji i stvaranje preduslova za očuvanje zdravlja bilja kao ključnog faktora za održivu i konkurentnu poljoprivredu, ali i zaštitu životne sredine.

Pravni osnov: Zakon o zdravstvenoj zaštiti bilja („Službeni list RCG”, broj 28/06, „Službeni list CG”, br. 28/11 i 48/15) sa podzakonskim aktima koji regulišu fitosanitarne mjere za sprječavanje unošenja, širenja i iskorjenjivanje štetnih organizama.

Odgovorna institucija: Uprava – Fitosanitarni sektor - Odsjek za zdravstvenu zaštitu bilja.

Uključeni subjekti:

- ovlašćene laboratorije, odnosno ovlašćene ustanove koje imaju odgovarajuću laboratoriju za ispitivanje štetnih organizama;
- fitosanitarna inspekcija;
- organ uprave nadležan za šume;
- inspekcija nadležna za šume;
- savjetodavna služba u biljnoj proizvodnji;
- naučna, stručna i tehnička lica i institucije u odgovarajućim oblastima.

Aktivnosti:

KOMPONENTA 1.1: POSEBNI NADZOR NAD ŠTETNIM ORGANIZMIMA

Posebni nadzor je postupak sistematskog prikupljanja i čuvanja podataka o štetnim organizmima, koji uključuje podatke dobijene inspekcijskim pregledima, kao i praćenje zdravstvenog stanja bilja i sistematsko istraživanje na područjima u kojima su štetni organizmi prisutni ili nijesu prisutni.

U cilju utvrđivanja prisustva pojedinih štetnih organizama i sprovođenja fitosanitarnih mjera, vrše se jasno definisane aktivnosti kroz zdravstvene preglede bilja, biljnih proizvoda i objekata pod nadzorom, prikupljanje uzoraka, laboratorijska ispitivanja i druge aktivnosti u skladu sa propisanim obavezama i odgovarajućim propisima EU, procedurama Evropske i mediteranske organizacije za zaštitu bilja (EPPO) i standardima Međunarodne konvencije o zaštiti bilja (IPPC).

1.1.1 Posebni nadzor *Globodera pallida* i *Globodera rostochiensis* (krompirove cistolike nematode)

Posebni nadzor vrši se radi utvrđivanja prisustva i sprječavanja unošenja krompirovih cistolikih nematoda i obuhvata:

1. uzorkovanje zemlje sa prijavljenih parcela (100%) za proizvodnju sjemenskog krompira u periodu prije sjetve (1 uzorak/ha);
2. uzorkovanje zemlje sa prijavljenih parcela za proizvodnju merkantilnog krompira (5% ukupnih površina), u periodu:
  - prije sjetve ili;
  - poslije vizuelnog pregleda korijena sa mjesta gdje su vidljivi simptomi ili;
  - u toku ili neposredno nakon vađenja krompira, zajedno sa krtolama;
3. uzorkovanje krtola sjemenskog i merkantilnog krompira u prometu.

Uzorkovanje zemlje sa parcela za proizvodnju sjemenskog i merkantilnog krompira vrše fitosanitarni inspektori, a laboratorijska ispitivanja obavljaju se u fitosanitarnoj laboratoriji – laboratorija za nematologiju.

Uzorkovanje krtola sjemenskog i merkantilnog krompira u prometu vrše fitosanitarni inspektori, a laboratorijska ispitivanja obavljaju se u fitosanitarnoj laboratoriji – laboratorija za nematologiju.

Laboratorijska ispitivanja vrše se u skladu sa metodama ekstrakcije krompirovih cistolikih nematoda, koje su propisane dijagnostičkim postupcima za *Globodera pallida* i *Globodera rostochiensis* (EPPO standardi).

Odgovorno lice u cilju efikasnijeg sprovođenja nadzora, vrši edukaciju lica uključenih u nadzor i organizuje najmanje jednu edukativnu radionicu u saradnji sa Upravom. Uzorkovanje se vrši na osnovu instrukcije koja se dostavlja od strane odgovornog lica.

Projektovani broj uzoraka: 130.

Izvještaj o vizuelnim pregledima i uzorcima treba da sadrži podatke o mjestu i datumu vršenja pregleda i uzorkovanja, nazivu vrste, sorte i količini biljnog materijala, fotografije i GPS koordinate kao dokaz o izvršenom pregledu.

1.1.2 Posebni nadzor *Synchytrium endobioticum* (Potato Wart Disease)

Posebni nadzor *Synchytrium endobioticum* (Potato Wart Disease) vrši se u proizvodnji merkantilnog krompira, a obuhvata i rezultate stručne kontrole nad proizvodnjom sjemenskog krompira u dijelu provjere zdravstvenog stanja prilikom sertifikacije sjemenskog krompira Program 3. Program kontrolnih ispitivanja sjemenske proizvodnje i biljni genetički resursi Komponenta: 3.1 Sjemenska proizvodnja krompira.

U slučaju sumnje na prisustvo štetnog organizma uzima se uzorak radi laboratorijskog ispitivanja.

Uzorkovanje krtola merkantilnog krompira u proizvodnji i prometu vrši odgovorno lice Fitosanitarne laboratorije, a laboratorijska ispitivanja obavljaju se u Fitosanitarnoj laboratoriji – laboratorija za mikologiju.

Odgovorno lice u cilju efikasnijeg sprovođenja nadzora, vrši edukaciju lica uključenih u nadzor i organizuje najmanje jednu edukativnu radionicu u saradnji sa Upravom.

Uzorkovanje se vrši na osnovu instrukcije koja se dostavlja od strane odgovornog lica.

Projektovani broj uzoraka: 25.

Izveštaj o vizuelnim pregledima i uzorcima treba da sadrži podatke o mjestu i datumu vršenja pregleda i uzorkovanja, nazivu vrste, sorte i količini biljnog materijala, fotografije i GPS koordinate kao dokaz o izvršenom pregledu.

1.1.3 Posebni nadzor *Ralstonia solanacearum* i *Clavibacter michiganensis* ssp. *sepedonicus*

Posebni nadzor vrši se radi utvrđivanja prisustva i sprječavanja unošenja *Ralstonia solanacearum* i *Clavibacter michiganensis* ssp. *sepedonicus* na krtolama (sjemenskog i merkantilnog) krompira (*Solanum tuberosum* L.) i obuhvata i rezultate stručne kontrole nad proizvodnjom sjemenskog krompira u dijelu provjere zdravstvenog stanja prilikom sertifikacije sjemenskog krompira Program 3. Program kontrolnih ispitivanja sjemenske proizvodnje i biljni genetički resursi Komponenta: 3.1 Sjemenska proizvodnja krompira.

Laboratorijska ispitivanja vrše se u skladu sa propisima i standardnim postupcima za dijagnozu, otkrivanje i identifikaciju bakterija *Ralstonia solanacearum* i *Clavibacter michiganensis* ssp. *sepedonicus*.

Nadzor obavlja odgovorno lice u Fitosanitarnoj laboratoriji – laboratorija za bakteriologiju.

Nadzor obuhvata zdravstvene preglede krtola sjemenskog i merkantilnog krompira, biljaka krompira (*Solanum tuberosum* L.) i laboratorijska ispitivanja.

Posebni nadzor *Ralstonia solanacearum*, osim krtola krompira u magacinima, obuhvata i preglede biljaka paradajza (*Solanum lycopersicum*), drugih biljaka domaćina, uključujući samonikle biljke iz familije *Solanaceae*, naročito *Solanum dulcamara*, kao i uzorke površinskih voda koje se koriste za navodnjavanje i otpadnih voda tokom industrijske prerade ili pakovanja. U Crnoj Gori za sada nema industrijske prerade krompira i pakovanja krompira. Nadzor pruža podatke o broju i vremenu uzimanja uzoraka i lokaciji gdje se vrši uzimanje uzoraka. Prilikom pregleda krompira, uzimaju se uzorci krompira prvenstveno iz skladišta i distributivnih centara, radi obavljanja vizuelnog pregleda i laboratorijskih ispitivanja na prisustvo latentne infekcije.

Laboratorijska ispitivanja obavljaju se u Fitosanitarnoj laboratoriji – laboratorija za bakteriologiju.

Odgovorno lice u cilju efikasnijeg sprovođenja nadzora, vrši edukaciju lica uključenih u nadzor i organizuje najmanje jednu edukativnu radionicu u saradnji sa Upravom.

Uzorkovanje se vrši na osnovu instrukcije koja se dostavlja od strane odgovornog lica.

Projektovani broj uzoraka: 25 uzoraka sjemenskog krompira iz skladišta, 25 uzoraka iz skladišta merkantilnog krompira, 10 uzoraka biljaka paradajza iz rasadničke proizvodnje; 10 uzoraka drugih biljaka domaćina uključujući samonikle biljke iz familije *Solanaceae* i 10 uzoraka vode za navodnjavanje zasada krompira.

Izveštaj o vizuelnim pregledima i uzorcima treba da sadrži podatke o mjestu i datumu vršenja pregleda i uzorkovanja, nazivu vrste, sorte i količini biljnog materijala, fotografije i GPS koordinate kao dokaz o izvršenom pregledu.

1.1.4 Posebni nadzor Potato spindle tuber viroid

Posebni nadzor vrši se radi sprječavanja unošenja Potato spindle tuber viroid koji prouzrokuje vretenavost krtola krompira.

Nadzor se vrši nad biljem namijenjenim sadnji, uključujući sjeme, iz roda *Brugmansia* Pers. i vrste *Solanum jasminoides* Paxton, kao i nad gajenim biljem (krompir i paradajz) i obuhvata i rezultate stručne kontrole nad proizvodnjom sjemenskog krompira u dijelu provjere zdravstvenog stanja

prilikom sertifikacije sjemenskog krompira Program 3. Program kontrolnih ispitivanja sjemenske proizvodnje i biljni genetički resursi Komponenta: 3.1 Sjemenska proizvodnja krompira.

Uzorke uzimaju fitosanitarni inspektori prilikom kontrole registrovanih subjekata.

Sastavni dio ovog nadzora su uzorci iz uvoza. Troškovi laboratorijskog ispitivanja prilikom uvoza padaju na teret uvoznika.

Odgovorno lice u cilju efikasnijeg sprovođenja nadzora, vrši edukaciju lica uključenih u nadzor i organizuje najmanje jednu edukativnu radionicu u saradnji sa Upravom.

Uzorkovanje se vrši na osnovu instrukcije koja se dostavlja od strane odgovornog lica.

Projektovani broj uzoraka: 20.

Izvršetak o vizuelnim pregledima i uzorcima treba da sadrži podatke o mjestu i datumu vršenja pregleda i uzorkovanja, nazivu vrste, sorte i količini biljnog materijala, fotografije i GPS koordinate kao dokaz o izvršenom pregledu.

1.1.5 Posebni nadzor *Epitrix cucumeris*, *Epitrix similaris*, *Epitrix subcrinita*, *Epitrix tuberis*

Posebni nadzor se vrši radi sprječavanja unošenja *Epitrix cucumeris*, *Epitrix similaris*, *Epitrix subcrinita*, *Epitrix tuberis*.

Nadzor se vrši vizuelnim pregledima na prisustvo sitnih rupica na listovima i kečeraanjem radi hvatanja imaga u proizvodnji merkantilnog krompira od strane odgovornog lica, kao i zdravstvenim pregledima krtola krompira iz merkantilne i sjemenske proizvodnje uzorkovanih od strane fitosanitarnih inspektora i dostavljenih u laboratoriju za entomologiju.

Prema potrebi nadzor se sprovodi i nad ostalim biljkama domaćinima.

Nadzor obuhvata i rezultate stručne kontrole nad proizvodnjom sjemenskog krompira u dijelu provjere zdravstvenog stanja prilikom sertifikacije sjemenskog krompira Program 3. Program kontrolnih ispitivanja sjemenske proizvodnje i biljni genetički resursi Komponenta: 3.1 Sjemenska proizvodnja krompira.

Sastavni dio posebnog nadzora predstavljaju i uzorci navedenog osjetljivog bilja iz uvoza (krtole sjemenskog i merkantilnog krompira).

Laboratorijska ispitivanja obavljaju se u Fitosanitarnoj laboratoriji – laboratorija za entomologiju.

Odgovorno lice u cilju efikasnijeg sprovođenja nadzora, vrši edukaciju lica uključenih u nadzor i organizuje najmanje jednu edukativnu radionicu u saradnji sa Upravom.

Uzorkovanje se vrši na osnovu instrukcije koja se dostavlja od strane odgovornog lica.

Projektovani broj uzoraka: 25.

Izvršetak o vizuelnim pregledima i uzorcima treba da sadrži podatke o mjestu i datumu vršenja pregleda i uzorkovanja, nazivu vrste, sorte i količini biljnog materijala, fotografije i GPS koordinate kao dokaz o izvršenom pregledu.

1.1.6 Posebni nadzor *Bursaphelenchus xylophilus*

Posebni nadzor se vrši radi sprječavanja unošenja i širenja borove nematode *Bursaphelenchus xylophilus*. Unošenje i širenje borove nematode imalo bi negativan uticaj na privredu, društvo i ekologiju u Crnoj Gori. Posebni nadzor sprovodi se pregledima „osjetljivog bilja“ (osim plodova i sjemena) rodova *Abies* Mill., *Cedrus* Trew, *Larix* Mill., *Picea* A. Dietr., *Pinus* L., *Pseudotsuga* Carr. i *Tsuga* Carr; pregledima „osjetljivog drveta“ četinara *Coniferales* (osim rezanog drveta i trupaca rodova *Taxus* L. i *Thuja* L.) i pregledima „osjetljive kore“ četinara *Coniferales*. Posebni nadzor borove nematode podrazumijeva sakupljanje i laboratorijska ispitivanja uzoraka osjetljivog bilja, drveta i kore, kao i vektora (insekti roda *Monochamus*), a broj uzoraka se određuje u skladu sa važećim naučnim i tehničkim principima. Uzorkovanje i laboratorijsko ispitivanje na prisustvo borove nematode vrši se naročito na:

- osjetljivom bilju, uginulom i bilju lošeg zdravstvenog stanja u područjima pogođenim požarima ili olujama odnosno generalno na oslabljenim stablima;

- oblicama i drugim djelovima nastalim sječenjem drveta ili prirodnim ostacima nastalim uticajem biotskih faktora, stablima u parkovima i drugim mjestima van šumskog područja u neposrednoj blizini graničnih prelaza;
- na drvenom materijalu za pakovanje u skladištima uvoznika određenih roba porijeklom iz Kine (kamen, mermer i sl.);
- drvoprerađivačkim kapacitetima u različitim oblicima, kao i aktivnosti vezane za eksploataciju šuma.

Sastavni dio posebnog nadzora su uzorci drveta koje uzima fitosanitarna inspekcija prilikom fitosanitarnog pregleda drvenog materijala za pakovanje koji se uvozi, a porijeklom je iz vanevropskih zemalja radi laboratorijskih ispitivanja na prisustvo borove nematode.

Odgovorno lice u cilju efikasnijeg sprovođenja nadzora, vrši edukaciju lica uključenih u nadzor i organizuje najmanje jednu edukativnu radionicu u saradnji sa Upravom.

Uzorkovanje se vrši na osnovu instrukcije koja se dostavlja od strane odgovornog lica.

Projektovani broj uzoraka: 30.

Izvještaj o vizuelnim pregledima i uzorcima treba da sadrži podatke o mjestu i datumu vršenja pregleda i uzorkovanja, nazivu vrste, sorte i količini biljnog materijala, fotografije i GPS koordinate kao dokaz o izvršenom pregledu.

1.1.7 Posebni nadzor *Radopholus similis*

Posebni nadzor vrši se radi sprječavanja unošenja, kao i radi potvrđivanja statusa nematode *Radopholus similis*, koja se nalazi na Listi II.A.I.

Radopholus similis je zemljišna nematoda, veoma polifagna, a najznačajniji domaćini su vrste iz porodica *Araceae*, *Marantaceae*, *Sterilizaceae*.

Sastavni dio posebnog nadzora predstavljaju i uzorci navedenog osjetljivog bilja iz uvoza. Troškovi laboratorijskog ispitivanja prilikom uvoza padaju na teret uvoznika.

Uzimanje uzoraka vrše fitosanitarni inspektori u skladu sa instrukcijama, a laboratorijska ispitivanja obavljaju se u Fitosanitarnoj laboratoriji – laboratorija za nematologiju.

Odgovorno lice u cilju efikasnijeg sprovođenja nadzora, vrši edukaciju lica uključenih u nadzor i organizuje najmanje jednu edukativnu radionicu u saradnji sa Upravom.

Uzorkovanje se vrši na osnovu instrukcije koja se dostavlja od strane odgovornog lica.

Projektovani broj uzoraka: 25.

Izvještaj o vizuelnim pregledima i uzorcima treba da sadrži podatke o mjestu i datumu vršenja pregleda i uzorkovanja, nazivu vrste, sorte i količini biljnog materijala, fotografije i GPS koordinate kao dokaz o izvršenom pregledu.

1.1.8 Posebni nadzor *Phytophthora ramorum*

Posebni nadzor vrši se radi sprječavanja unošenja *Phytophthora ramorum*.

Osjetljivo bilje, osim plodova i sjemena, je bilje sljedećih rodova i vrsta: *Acer macrophyllum* Pursh, *Acer pseudoplatanus* L., *Adiantum aleuticum* (Rupr.) Paris, *Adiantum jordanii* C. Muell., *Aesculus californica* (Spach) Nutt., *Aesculus hippocastanum* L., *Arbutus menziesii* Pursch., *Arbutus unedo* L., *Arctostaphylos* spp. AL., *Frangula californica* (Eschsch.) Gray, *Frangula purshiana* (DC.) Cooper, *Fraxinus excelsior* L., *Griselinia littoralis* (Raoul), *Hamamelis virginiana* L., *Heteromeles arbutifolia* (Lindley) M. Roemer, *Kalmia latifolia* L., *Laurus nobilis* L., *Leucothoe* spp. D. Don, *Lithocarpus densiflorus* (Hook. & Arn.) Rehd., *Lonicera hispidula* (Lindl.) Dougl. ex Torr.&Gray, *Magnolia* spp. L., *Michelia doltsopa* Buch.–Ham. ex DC, *Nothofagus obliqua* (Mirbel) Blume, *Osmanthus heterophyllus* (G. Don) P. S. Green, *Parrotia persica* (DC) C.A. Meyer, *Photinia x fraseri* Dress, *Pieris* spp. D. Don, *Psuedotsuga menziesii* (Mirbel) Franco, *Quercus* spp. L., *Rhododendron* spp. L., isključujući *Rhododendron simsii* Planch., *Rosa gymnocarpa* Nutt., *Salix caprea* L., *Sequoia sempervirens* (Lamb. ex D. Don) Endl., *Syringa vulgaris* L., *Taxus* spp. L.,

Trientalis latifolia (Hook), *Umbellularia californica* (Hook. & Arn.) Nutt., *Vaccinium ovatum* Pursh i *Viburnum* spp. L.

Osjetljivo drvo je sljedećih rodova i vrsta: *Acer macrophyllum* Pursh, *Aesculus californica* (Spach) Nutt., *Lithocarpus densiflorus* (Hook. & Arn.) Rehd., *Quercus* spp. L. i *Taxusbrevifolia* Nutt.

Osjetljiva kora je izolovana kora sljedećih rodova i vrsta: *Acer macrophyllum* Pursh, *Aesculus californica* (Spach) Nutt., *Lithocarpus densiflorus* (Hook & Arn.) Rehd., *Quercus* spp. L. i *Taxus brevifolia* Nutt.

Fitosanitarne preglede i uzorkovanje vrše fitosanitarni inspektori i/ili odgovorno lice Fitosanitarne laboratorije, a naročito sljedeće osjetljivo bilje: *Rhododendron* spp. L., *Viburnum* spp. L., *Camellia* spp. L., *Pieris* spp. D. Don, *Syringa vulgaris* L., *Taxus* spp. L., u rasadnicima, vrtnim centrima i na javnim gradskim površinama.

Sastavni dio ovog nadzora su uzorci iz uvoza. Troškovi laboratorijskog ispitivanja prilikom uvoza padaju na teret uvoznika.

Laboratorijska ispitivanja obavljaju se u Fitosanitarnoj laboratoriji – laboratorija za mikologiju.

Odgovorno lice u cilju efikasnijeg sprovođenja nadzora, vrši edukaciju lica uključenih u nadzor i organizuje najmanje jednu edukativnu radionicu u saradnji sa Upravom.

Uzorkovanje se vrši na osnovu instrukcije koja se dostavlja od strane odgovornog lica.

Projektovani broj uzoraka: 35.

Izveštaj o vizuelnim pregledima i uzorcima treba da sadrži podatke o mjestu i datumu vršenja pregleda i uzorkovanja, nazivu vrste, sorte i količini biljnog materijala, fotografije i GPS koordinate kao dokaz o izvršenom pregledu.

1.1.9 Posebni nadzor *Gibberella circinata*

Posebni nadzor vrši se radi sprječavanja unošenja *Gibberella circinata*.

Posebni nadzor se vrši na bilju roda *Pinus* L. i vrste *Pseudotsuga menziesii*, namijenjenom sadnji, uključujući sjeme i šišarke, namijenjene razmnožavanju.

Fitosanitarne preglede i uzorkovanje vrše nadležni inspektori prilikom kontrole registrovanih subjekata i/ili odgovorno lice Fitosanitarne laboratorije (u rasadnicima, šumskim sastojinama, parkovima, okućnicama i drugim površinama), najmanje dva puta godišnje u periodu od maja do oktobra.

Sastavni dio ovog nadzora su uzorci iz uvoza. Troškovi laboratorijskog ispitivanja prilikom uvoza padaju na teret uvoznika.

Laboratorijska ispitivanja obavljaju se u Fitosanitarnoj laboratoriji – laboratorija za mikologiju.

Odgovorno lice u cilju efikasnijeg sprovođenja nadzora, vrši edukaciju lica uključenih u nadzor i organizuje najmanje jednu edukativnu radionicu u saradnji sa Upravom.

Uzorkovanje se vrši na osnovu instrukcije koja se dostavlja od strane odgovornog lica.

Projektovani broj uzoraka: 23.

Izveštaj o vizuelnim pregledima i uzorcima treba da sadrži podatke o mjestu i datumu vršenja pregleda i uzorkovanja, nazivu vrste, sorte i količini biljnog materijala, fotografije i GPS koordinate kao dokaz o izvršenom pregledu.

1.1.10 Posebni nadzor *Rhynchophorus ferrugineus*

Posebni nadzor se vrši radi sprječavanja širenja i suzbijanje *Rhynchophorus ferrugineus* (Oliver) na osjetljivom bilju.

Osjetljivo bilje je bilje, osim plodova i sjemena, koje u osnovi stabla ima prečnik preko 5 cm i pripada sljedećim vrstama: *Areca catechu*, *Arecastrum romanzoffianum* (Cham) Becc, *Arenga pinnata*, *Borassus flabellifer*, *Brahea armata*, *Butia capitata*, *Calamus merillii*, *Caryota maxima*, *Caryota cumingii*, *Chamaerops humilis*, *Cocos nucifera*, *Corypha gebanga*, *Corypha elata*, *Elaeis guineensis*, *Howea forsteriana*, *Jubea chilensis*, *Livistona australis*, *Livistona decipiens*,

Metroxylon sagu, *Oreodoxa regia*, *Phoenix canariensis*, *Phoenix dactylifera*, *Phoenix theophrasti*, *Phoenix sylvestris*, *Sabal umbraculifera*, *Trachycarpus fortunei* i rodu *Washingtonia* spp.

Posebni nadzor obuhvata:

- zdravstveni pregled palmi, postavljanje i pregled feromonskih klopki u obilježenom području;
- zdravstveni pregled palmi van obilježenog područja u cilju utvrđivanja prisustva štetnog organizma.

Nadzor obavlja odgovorno lice u Fitosanitarnoj laboratoriji – laboratorija za entomologiju.

Odgovorno lice u cilju efikasnijeg sprovođenja nadzora, vrši edukaciju lica uključenih u nadzor i organizuje najmanje jednu edukativnu radionicu u saradnji sa Upravom.

Izvjestaj o vizuelnim pregledima i uzorcima treba da sadrži podatke o mjestu i datumu vršenja pregleda i uzorkovanja, nazivu vrste, sorte i količini biljnog materijala, fotografije i GPS koordinate kao dokaz o izvršenom pregledu.

1.1.11 Posebni nadzor *Anoplophora chinensis*

Posebni nadzor radi sprječavanja unošenja i širenja *Anoplophora chinensis* (Forster) vrši se na određenom bilju. Određeno bilje je bilje, osim sjemena, čiji je prečnik stabla ili korijenovog vrata na najdebljem dijelu 1cm ili veći, sljedećih rodova i vrsta: *Acer* spp., *Aesculus hippocastanum*, *Alnus* spp., *Betula* spp., *Carpinus* spp., *Citrus* spp., *Cornus* spp., *Corylus* spp., *Cotoneaster* spp., *Crataegus* spp., *Fagus* spp., *Lagerstroemia* spp., *Malus* spp., *Platanus* spp., *Populus* spp., *Prunus laurocerasus*, *Pyrus* spp., *Rosa* spp., *Salix* spp. i *Ulmus* spp.

- a) Poseban nadzor vrše ovlašćene institucije i/ili ovlašćeni pružaoci usluga u saradnji sa fitosanitarnim inspektorima, inspektorima nadležnim za šume i/ili šumske rasadnike i/ili ovlašćenim licima Uprave, kao i prilikom zdravstvene kontrole registrovanih subjekata za proizvodnju i distribuciju sadnog materijala određenog bilja. Sastavni dio ovog nadzora su uzorci iz uvoza. Troškovi laboratorijskog ispitivanja prilikom uvoza padaju na teret uvoznika. Izvjestaj o vizuelnim pregledima i uzorcima treba da sadrži podatke o mjestu i datumu vršenja pregleda i uzorkovanja, nazivu vrste, sorte i količini biljnog materijala, fotografije i GPS koordinate kao dokaz o izvršenom pregledu. Odgovorno lice u cilju efikasnijeg sprovođenja nadzora, vrši edukaciju lica uključenih u nadzor i organizuje najmanje jednu edukativnu radionicu u saradnji sa Upravom.
- b) Laboratorijska ispitivanja (morfološka) obavljaju se u Fitosanitarnoj laboratoriji – laboratorija za entomologiju.

1.1.12 Posebni nadzor i fitosanitarne mjere *Anoplophora glabripennis*

- a) Posebni nadzor i fitosanitarne mjere vrše se naročito u obilježenom području, kao i na određenom bilju i biljkama domaćinima, u skladu sa rizikom. Poseban nadzor vrše ovlašćene institucije i/ili ovlašćeni pružaoci usluga u saradnji sa fitosanitarnim inspektorima, inspektorima nadležnim za šume i/ili šumske rasadnike i/ili ovlašćenim licima Uprave, kao i prilikom zdravstvene kontrole registrovanih subjekata za proizvodnju i distribuciju sadnog materijala određenog bilja. Posebni nadzor obuhvata detaljni zdravstveni pregled biljaka domaćina, a po potrebi i uzimanje uzoraka, kao i angažovanje lica sa specifičnim stručnim sposobnostima: sječa drveta, penjanje na visine, krčenje nepristupačnih površina, nošenje i izvlačenje drvenog materijala i druge specifične poslove potrebne radi pravilnog vršenja zdravstvenog pregleda. Uzorke dostavljaju i fitosanitarni inspektori, inspektori nadležni za šume i šumske rasadnike, a po potrebi i komunalna javna preduzeća lokalnih uprava i/ili ovlašćena lica Uprave. Izvjestaj o vizuelnim pregledima i uzorcima treba da sadrži podatke o mjestu i datumu vršenja pregleda i uzorkovanja, nazivu vrste, sorte i količini biljnog materijala, fotografije i GPS koordinate kao dokaz o izvršenom pregledu. Odgovorno lice u cilju efikasnijeg sprovođenja nadzora, vrši

edukaciju lica uključenih u nadzor i organizuje najmanje jednu edukativnu radionicu u saradnji sa Upravom.

- b) Laboratorijska ispitivanja (morfološka) uzoraka sa sumnjom na *Anoplophora glabripennis* (Motschusky) vrše se u Fitosanitarnoj laboratoriji – laboratorija za entomologiju.

1.1.13 Posebni nadzor *Xanthomonas campestris* pv. *pruni* i *Pseudomonas syringae* pv. *persicae*

Posebni nadzor *Xanthomonas campestris* pv. *pruni* i *Pseudomonas syringae* pv. *persicae* vrši se u cilju potvrde statusa štetnih organizma.

Štetni organizmi *Xanthomonas campestris* pv. *pruni* i *Pseudomonas syringae* pv. *persicae* se nalaze na Listi II.A - Odjeljak II.

U Crnoj Gori fitopatogena bakterija *Xanthomonas arboricola* pv. *pruni* (Vauterin i sar., 1995, sinonim *X.campestris* pv. *pruni* (Smith), je do sada otkrivena i proučavana samo na bademu i to isključivo na području Podgorice (Panić et al., 1996).

Ekonomski značaj fitopatogenih bakterija *Xanthomonas campestris* pv. *pruni* i *Pseudomonas syringae* pv. *persicae* je vrlo veliki, te je potrebno utvrditi eventualno prisustvo fitopatogenih bakterija i u drugim lokalitetima u Crnoj Gori i na drugim važnijim domaćinima (breskva, nektarina, šljiva, kajsija).

Nadzor se vrši nad *Prunus* vrstama, od kojih su najznačajnije šljiva (*P. domestica*), nektarina (*P. persica* var. *nectarina*), breskva (*P. persica*), kajsija (*P. armeniaca*), badem (*P. amygdalus*), trešnja (*P. avium*) i višnja (*P. cerasus*).

Program posebnog nadzora *Xanthomonas campestris* pv. *pruni* i *Pseudomonas syringae* pv. *persicae* obuhvata vizuelne preglede proizvodnih zasada i sadnog materijala bilja *Prunus* spp., kao i prikupljanje uzoraka (od ranog proljeća do juna mjeseca), izolaciju bakterija u Fitosanitarnoj laboratoriji – laboratorija za bakteriologiju na hranjivim podlogama, kao i provjeru patogenosti dobijenih izolata.

Nadzor se vrši prikupljanjem uzoraka i laboratorijskim ispitivanjima u skladu sa protokolom Evropske i mediteranske organizacije za zaštitu bilja (EPPO).

Fitosanitarne preglede i uzorkovanje vrše fitosanitarni inspektori i/ili odgovorno lice Fitosanitarne laboratorije.

Posebni nadzor obuhvata i zdravstveni pregled osjetljivog bilja od strane fitosanitarne inspekcije prilikom uvoza.

Troškovi laboratorijskog ispitivanja prilikom uvoza padaju na teret uvoznika.

Odgovorno lice u cilju efikasnijeg sprovođenja nadzora, vrši edukaciju lica uključenih u nadzor i organizuje najmanje jednu edukativnu radionicu u saradnji sa Upravom.

Uzorkovanje se vrši na osnovu instrukcije koja se dostavlja od strane odgovornog lica.

Projektovani broj uzoraka: 70.

Izveštaj o vizuelnim pregledima i uzorcima treba da sadrži podatke o mjestu i datumu vršenja pregleda i uzorkovanja, nazivu vrste, sorte i količini biljnog materijala, fotografije i GPS koordinate kao dokaz o izvršenom pregledu.

1.1.14 Posebni nadzor *Pseudomonas syringae* pv. *actinidiae*

Posebni nadzor se vrši radi sprječavanja unošenja i širenja *Pseudomonas syringae* pv. *actinidiae*, prouzrokovala bakterijskog raka kivija.

Nadzor se vrši u rasadnicima i proizvodnim zasadima gdje se uzgajaju biljke *Actinidia* Lindl., prikupljanjem uzoraka i laboratorijskim ispitivanjima u skladu sa protokolom Evropske i mediteranske organizacije za zaštitu bilja (EPPO).

Sastavni dio posebnog nadzora predstavljaju i uzorci biljaka za sadnju *Actinidia* Lindl, uzeti od strane fitosanitarne inspekcije prilikom inspeksijske kontrole registrovanih subjekata i iz uvoza.

Fitosanitarne preglede i uzorkovanje vrše fitosanitarni inspektori i/ili odgovorno lice Fitosanitarne laboratorije.

Laboratorijska ispitivanja obavljaju se u ovlaštenoj laboratoriji i/ili Fitosanitarnoj laboratoriji – laboratorija za bakteriologiju.

Odgovorno lice u cilju efikasnijeg sprovođenja nadzora, vrši edukaciju lica uključenih u nadzor i organizuje najmanje jednu edukativnu radionicu u saradnji sa Upravom.

Uzorkovanje se vrši na osnovu instrukcije koja se dostavlja od strane odgovornog lica.

Projektovani broj uzoraka: 10.

Izveštaj o vizuelnim pregledima i uzorcima treba da sadrži podatke o mjestu i datumu vršenja pregleda i uzorkovanja, nazivu vrste, sorte i količini biljnog materijala, fotografije i GPS koordinate kao dokaz o izvršenom pregledu.

1.1.15 Posebni nadzor *Xylella fastidiosa*

Posebni nadzor se vrši radi sprječavanja unošenja i širenja štetnog organizma *Xylella fastidiosa* (Well and Raju) nad određenim biljem, a naročito *Olea europea*, *Nerium oleander*, *Coffea* sp., *Polygala myrtifolia*, *Prunus* sp. (*P. dulcis*, *P. avium*, *P. cerasifera*).

Program posebnog nadzora *Xylella fastidiosa* obuhvata vizuelne preglede sadnog materijala i proizvodnih zasada, ukrasnih stabala u parkovima i okućnicama biljaka domaćina u skladu sa propisom i rizikom, kao i uzorkovanje u slučaju sumnje radi laboratorijskih analiza.

Fitosanitarne preglede i uzorkovanje vrše fitosanitarni inspektori i/ili odgovorno lice Fitosanitarne laboratorije.

Posebni nadzor obuhvata i zdravstveni pregled osjetljivog bilja od strane fitosanitarne inspekcije prilikom uvoza.

Troškovi laboratorijskog ispitivanja prilikom uvoza padaju na teret uvoznika.

Vizuelne preglede biljaka na otvorenom polju vrše se tokom vegetacije, a optimalnim se smatra period od kraja proljeća do početka jeseni.

Biljke u zaštićenom prostoru mogu se pregledati tokom cijele godine, u zavisnosti od vrste bilja i ciklusa proizvodnje.

Mlade biljke porijeklom iz zemalja u kojima je patogen prisutan, kao i mjesta višekratnog prispjeća pošiljki bilja, trebalo bi pregledati više od jednom tokom sezone, a prati se i populacija vektora u mjestima prispjeća međunarodnog saobraćaja tokom sezone.

Tokom pregleda treba obratiti pažnju na prisustvo simptoma na biljkama koji su najčešće nespecifični i mogu se lako pomiješati sa promjenama izazvanim nekim drugim faktorima, pri čemu tip simptoma zavisi od određenog bilja, starosti i perioda vegetacije, patogena, starosti infekcije i uslova spoljne sredine.

Simptomi se najčešće ispoljavaju u vidu paleži lišća, hloroze, defolijacije, patuljivosti i sušenja pojedinih djelova, pri čemu prisustvo simptoma ne treba da bude jedini razlog za pregled i uzorkovanje jer su latentne infekcije česta pojava.

Drvenaste biljke bez simptoma treba uzorkovati tako što će se odabrati fiziološki zreli djelovi (grančice i lišće) u središnjem dijelu krošnje sa četiri strane, a uzorkovanje vršnih djelova u fazi aktivnog porasta treba izbjegavati.

Kod zeljastih biljaka uzorkuje se stablo i zrelo lišće.

Simptomatične biljke se uzorkuju na način da se odaberu još uvijek svježi djelovi sa intenzivno ispoljenim simptomima, pri čemu treba izbjegavati već izumrle i potpuno isušene djelove.

Prilikom uzorkovanja pridržavati se opštih pravila (koristiti odgovarajući i dezinfikovani alat, uzeti podatke o mjestu i materijalu uzorkovanja, fotografisati simptome).

Uzorkovani materijal provjeriti na prisustvo insekata i otresanjem odstraniti pokretne forme, upakovati u zasebne vreće, zatvoriti i izlagati visokoj temperaturi kao ni direktnoj sunčevoj svjetlosti.

Uzorkovani biljni materijal ili ekstrakt biljnog materijala potrebno je transportovati u rashlađenim uslovima (4°) i u što kraćem roku dostaviti laboratoriji (ne dužem od tri dana).

Odgovorno lice u cilju efikasnijeg sprovođenja nadzora, vrši edukaciju lica uključenih u nadzor i organizuje najmanje jednu edukativnu radionicu u saradnji sa Upravom.

Uzorkovanje se vrši na osnovu instrukcije koja se dostavlja od strane odgovornog lica.

Projektovani broj uzoraka: 40.

Izveštaj o vizuelnim pregledima i uzorcima treba da sadrži podatke o mjestu i datumu vršenja pregleda i uzorkovanja, nazivu vrste, sorte i količini biljnog materijala, fotografije i GPS koordinate kao dokaz o izvršenom pregledu.

1.1.16 Posebni nadzor vektora bakterije *Xylella fastidiosa*

Posebni nadzor vektora bakterije *Xylella fastidiosa* vrši se u cilju utvrđivanja njihovog prisustva i rasprostranjenosti. Osim širenja zaraženim sadnim materijalom bakterija *Xylella fastidiosa* se širi vektorima. Najznačajniji vektori bakterije su insekti iz familija *Cicadelidae* i *Cercopidae*.

Neke od vrsta utvrđenih kao prenosioci bakterije u Evropi su livadska pjenuša – *Phyllaenus spumarius*, *Euscelis lineolatus*, *Neophyllaenus campestris*, *Cicadella viridis* i dr.

Sastavni dio ovog nadzora su uzorci iz uvoza. Troškovi laboratorijskog ispitivanja prilikom uvoza padaju na teret uvoznika.

Zdravstvene preglede i ispitivanje uzoraka vrši odgovorno lice Fitosanitarne laboratorije – laboratorija za entomologiju.

Odgovorno lice u cilju efikasnijeg sprovođenja nadzora, vrši edukaciju lica uključenih u nadzor i organizuje najmanje jednu edukativnu radionicu u saradnji sa Upravom.

Uzorkovanje se vrši na osnovu instrukcije koja se dostavlja od strane odgovornog lica.

Izveštaj o vizuelnim pregledima i uzorcima treba da sadrži podatke o mjestu i datumu vršenja pregleda i uzorkovanja, nazivu vrste, sorte i količini biljnog materijala, fotografije i GPS koordinate kao dokaz o izvršenom pregledu.

1.1.17 Posebni nadzor *Citrus tristeza virus*

Posebni nadzor *Citrus tristeza virus* vrši se u cilju potvrde statusa štetnog organizma.

Nadzor se vrši nad biljem *Citrus* L., *Fortunella* Swingle, *Poncirus* Raf. i njihovih hibrida, u proizvodnji i prometu sadnog materijala.

Uzimanje uzoraka bilja vrše fitosanitarni inspektori, a laboratorijska ispitivanja obavljaju se u Fitosanitarnoj laboratoriji – laboratorija za virusologiju.

Sastavni dio ovog nadzora su uzorci iz uvoza. Troškovi laboratorijskog ispitivanja prilikom uvoza padaju na teret uvoznika.

Odgovorno lice u cilju efikasnijeg sprovođenja nadzora, vrši edukaciju lica uključenih u nadzor i organizuje najmanje jednu edukativnu radionicu u saradnji sa Upravom.

Uzorkovanje se vrši na osnovu instrukcije koja se dostavlja od strane odgovornog lica.

Projektovani broj uzoraka: 60.

Izveštaj o vizuelnim pregledima i uzorcima treba da sadrži podatke o mjestu i datumu vršenja pregleda i uzorkovanja, nazivu vrste, sorte i količini biljnog materijala, fotografije i GPS koordinate kao dokaz o izvršenom pregledu.

1.1.18 Posebni nadzor vektora *Citrus tristeza virusa*

Posebni nadzor vektora *Citrus tristeza virusa* vrši se u cilju utvrđivanja njihovog prisustva i rasprostranjenosti. Vektori virusa su biljne vaši, a najznačajniji vektor je *Toxoptera citricida*, koja se nalazi na listi II.A.I, ali je njeno prisustvo utvrđeno u Španiji i Portugaliji. Nadzor se vrši u zasadima citrusa.

Sastavni dio ovog nadzora su uzorci iz uvoza. Troškovi laboratorijskog ispitivanja prilikom uvoza padaju na teret uvoznika.

Zdravstvene preglede i ispitivanje uzoraka vrši odgovorno lice Fitosanitarne laboratorije – laboratorija za entomologiju.

Odgovorno lice u cilju efikasnijeg sprovođenja nadzora, vrši edukaciju lica uključenih u nadzor i organizuje najmanje jednu edukativnu radionicu u saradnji sa Upravom.

Uzorkovanje se vrši na osnovu instrukcije koja se dostavlja od strane odgovornog lica.

Izveštaj o vizuelnim pregledima i uzorcima treba da sadrži podatke o mjestu i datumu vršenja pregleda i uzorkovanja, nazivu vrste, sorte i količini biljnog materijala, fotografije i GPS koordinate kao dokaz o izvršenom pregledu.

1.1.19 Posebni nadzor *Aleurocanthus spiniferus*

Vrsta *Aleurocanthus spiniferus* se nalazi na Listi II.A.I. i predstavlja veliku opasnost za proizvodnju citrusa na području Mediterana.

S obzirom da je prisustvo ovog štetnog organizma potvrđeno na crnogorskom primorju, na lokalitetima u Bokokotorskom zalivu i na području Bara, veoma je važno sprovođenje posebnog nadzora nad ovim štetnim organizmom radi potvrde njegovog statusa i sprovođenja fitosanitarnih mjera.

Poseban nadzor obuhvata i izradu flajera koji sadrži osnovne karakteristike o štetnom organizmu i fitosanitarne mjere. Flajer će se distribuirati duž crnogorskog primorja, u cilju edukacije i spriječavanja daljeg širenja štetnog organizma.

Sastavni dio ovog nadzora su uzorci iz uvoza. Troškovi laboratorijskog ispitivanja prilikom uvoza padaju na teret uvoznika.

Zdravstvene preglede i ispitivanje uzoraka vrši odgovorno lice Fitosanitarne laboratorije – laboratorija za entomologiju.

Odgovorno lice u cilju efikasnijeg sprovođenja nadzora, vrši edukaciju lica uključenih u nadzor i organizuje najmanje jednu edukativnu radionicu u saradnji sa Upravom.

Uzorkovanje se vrši na osnovu instrukcije koja se dostavlja od strane odgovornog lica.

Izveštaj o vizuelnim pregledima i uzorcima treba da sadrži podatke o mjestu i datumu vršenja pregleda i uzorkovanja, nazivu vrste, sorte i količini biljnog materijala, fotografije i GPS koordinate kao dokaz o izvršenom pregledu.

1.1.20. Posebni nadzor *Anthonomus eugeni*

Posebni nadzor obuhvata preglede biljaka domaćina radi utvrđivanja prisustva, po potrebi uzorkovanje u cilju potvrđivanja statusa.

Biljke domaćini su:

- paprika /*Capsicum annuum*, *C. frutescens*
- plavi patlidžan /*Solanum melongena*;
- drugo bilje iz familije *Solanaceae*, uključujući paradajz, petuniju, duvan, daturu, kojima se hrane odrasli.

Sastavni dio ovog nadzora su uzorci iz uvoza. Troškovi laboratorijskog ispitivanja prilikom uvoza padaju na teret uvoznika.

Zdravstvene preglede i ispitivanje uzoraka vrši odgovorno lice Fitosanitarne laboratorije – laboratorija za entomologiju.

Odgovorno lice u cilju efikasnijeg sprovođenja nadzora, vrši edukaciju lica uključenih u nadzor i organizuje najmanje jednu edukativnu radionicu u saradnji sa Upravom.

Uzorkovanje se vrši na osnovu instrukcije koja se dostavlja od strane odgovornog lica.

Izveštaj o vizuelnim pregledima i uzorcima treba da sadrži podatke o mjestu i datumu vršenja pregleda i uzorkovanja, nazivu vrste, sorte i količini biljnog materijala, fotografije i GPS koordinate kao dokaz o izvršenom pregledu.

KOMPONENTA 1.2: MONITORING I FITOSANITARNE MJERE

Monitoring i fitosanitarne mjere sprovode se kroz: praćenje pojedinih štetnih organizama; zdravstvene preglede bilja, biljnih proizvoda i objekata pod nadzorom; prikupljanje uzoraka;

laboratorijska ispitivanja i druge aktivnosti koje doprinose praćenju zdravstvenog stanja bilja, kao i utvrđivanju statusa pojedinih štetnih organizama na teritoriji Crne Gore.

1.2.1 Monitoring *Pepino mosaic virus*

Monitoring se vrši radi sprječavanja unošenja, utvrđivanja prisustva i sprječavanja širenja *Pepino mosaic virus* i vrši se kroz zdravstvene preglede u proizvodnji rasada paradajza i plodova paradajza uglavnom u zaštićenom prostoru.

Sastavni dio ovog nadzora su uzorci iz uvoza. Troškovi laboratorijskog ispitivanja prilikom uvoza padaju na teret uvoznika.

Zdravstvene preglede i ispitivanje uzoraka vrši odgovorno lice Fitosanitarne laboratorije – laboratorija za virusologiju.

Odgovorno lice u cilju efikasnijeg sprovođenja nadzora, vrši edukaciju lica uključenih u nadzor i organizuje najmanje jednu edukativnu radionicu u saradnji sa Upravom.

Uzorkovanje se vrši na osnovu instrukcije koja se dostavlja od strane odgovornog lica.

Projektovani broj uzoraka: 40.

Izveštaj o vizuelnim pregledima i uzorcima treba da sadrži podatke o mjestu i datumu vršenja pregleda i uzorkovanja, nazivu vrste, sorte i količini biljnog materijala, fotografije i GPS koordinate kao dokaz o izvršenom pregledu.

1.2.2 Monitoring *Dryocosmus kuriphilus*

Monitoring se vrši radi sprječavanja unošenja, širenja kestenove ose galice *Dryocosmus kuriphilus* Yasumatsu nad biljkama domaćinima.

Biljke domaćini su bilje i djelovi bilja roda *Castanea* Mill. namjenjeni sadnji, osim plodova i sjemena. Nadzor se vrši u rasadnicima gdje se uzgaja bilje roda *Castanea* Mill. namijenjeno za sadnju kao i u prodajnim centrima, prikupljanjem uzoraka i laboratorijskim ispitivanjima u skladu sa protokolom Evropske i mediteranske organizacije za zaštitu bilja (EPPO), kao i vizuelnim pregledima u šumama kestena na lokalitetima na području Barske i Kotorske opštine.

Sastavni dio monitoringa predstavljaju i uzorci biljaka za sadnju bilja roda *Castanea* Mill. uzeti od strane fitosanitarne inspekcije prilikom uvoza.

Troškovi laboratorijskog ispitivanja prilikom uvoza padaju na teret uvoznika.

Zdravstvene preglede i ispitivanje uzoraka vrši odgovorno lice Fitosanitarne laboratorije – laboratorija za entomologiju.

Odgovorno lice u cilju efikasnijeg sprovođenja nadzora, vrši edukaciju lica uključenih u nadzor i organizuje najmanje jednu edukativnu radionicu u saradnji sa Upravom.

Uzorkovanje se vrši na osnovu instrukcije koja se dostavlja od strane odgovornog lica.

Izveštaj o vizuelnim pregledima i uzorcima treba da sadrži podatke o mjestu i datumu vršenja pregleda i uzorkovanja, nazivu vrste, sorte i količini biljnog materijala, fotografije i GPS koordinate kao dokaz o izvršenom pregledu.

1.2.3 Monitoring cikade *Scaphoideus titanus* – vektora fitoplazme *Flavescence doree*

Scaphoideus titanus je monofagna vrsta čiji se svi razvojni stadijumi nalaze i hrane na vinovoj lozi. Jedini je, za sada, poznati vektor fitoplazme *Flavescence dorée*. Zbog životnog ciklusa koji je isključivo vezan za biljke vinove loze, utiče na brzo širenje fitoplazme *Flavescence doree* unutar zasada vinove loze i na okolne vinograde, pa je u epidemiološkom smislu praćenje pojave i širenja ove cikade od presudnog značaja za kontrolu fitoplazme *Flavescence doree*.

Stalni nadzor cikade *S. titanus* obuhvata praćenje njenog prisustva, rasprostranjenosti i brojnosti u vinogradima koji se nalaze u privatnom posjedu kao i u vinogradima kompanije "13. jul - Plantaže" (sa oko 2300 ha). Nadzor podrazumijeva vizuelni pregled biljaka tokom vegetacije, postavljanje i pregled žutih ljepljivih klopki, kečiranje entomološkom mrežom sa biljaka i preporuke proizvođačima o mjerama suzbijanja.

Zdravstvene preglede i ispitivanje uzoraka vrši odgovorno lice Fitosanitarne laboratorije – laboratorija za entomologiju.

Odgovorno lice u cilju efikasnijeg sprovođenja nadzora, vrši edukaciju lica uključenih u nadzor i organizuje najmanje jednu edukativnu radionicu u saradnji sa Upravom.

Uzorkovanje se vrši na osnovu instrukcije koja se dostavlja od strane odgovornog lica.

Izveštaj o vizuelnim pregledima i uzorcima treba da sadrži podatke o mjestu i datumu vršenja pregleda i uzorkovanja, nazivu vrste, sorte i količini biljnog materijala, fotografije i GPS koordinate kao dokaz o izvršenom pregledu.

1.2.4 Monitoring korovske biljke *Ambrosia artemisifolia* L. (spp)

Monitoringom se utvrđuje rasprostranjenost korovske biljke *Ambrosia artemisifolia* L. i prati njen ži votni ciklus, a obuhvata:

- obilazak terena, mapiranje populacija *Ambrosia artemisifolia* L., izvještavanje i alarmiranje nadležnih službi ili vlasnika posjeda na kojima je vrsta zabilježena;
- edukacija javnosti o *Ambrosia artemisifolia* L. (radionice za odabrane ciljne grupe);
- organizovanje akcija suzbijanja u periodu jun –jul - septembar (u zavisnosti od razvoja vegetacije); i
- gostovanje u medijima.

Ciljne grupe su:

- institucije nadležne za suzbijanje *Ambrosia artemisifolia* L. duž saobraćajnica (drumski putevi i šine): Putevi Crne Gore i Željeznica Crne Gore;
- institucije nadležne za suzbijanje *Ambrosia artemisifolia* L. na javnim površinama (parkovi i druge javne površine): opštine Crne Gore;
- mještani ili vlasnici posjeda na kojima je *Ambrosia artemisifolia* L. zabilježena;
- učenici, studenti, građani, volonteri i NVO.

Odgovorno lice u cilju efikasnijeg sprovođenja nadzora, vrši edukaciju lica uključenih u nadzor i organizuje najmanje jednu edukativnu radionicu u saradnji sa Upravom.

Uzorkovanje se vrši na osnovu instrukcije koja se dostavlja od strane odgovornog lica.

Izveštaj o vizuelnim pregledima i uzorcima treba da sadrži podatke o mjestu i datumu vršenja pregleda i uzorkovanja, nazivu vrste, sorte i količini biljnog materijala, fotografije i GPS koordinate kao dokaz o izvršenom pregledu.

KOMPONENTA 1.3: STALNI NADZOR NAD ŠTETNIM ORGANIZMIMA-IZVJEŠTAJNO PROGNOZNI PROGRAMI

Stalni nadzor nad štetnim organizmima se vršina kulturama od nacionalnog interesa i osim zaštite zdravlja bilja doprinose i proizvodnji zdravstveno bezbjedne hrane.

Korisnici ovog programa, poljoprivredni proizvođači imaće jasnu sliku o štetnim organizmima i mjerama borbe, što doprinosi smanjenju broja tretiranja odnosno upotrebe pesticida.

Vrši se stalni nadzor nad štetnim organizama bilja, sa posebnim osvrtom na pojedine kulture koje su od izuzetnog značaja za Crnu Goru: maslina (muva masline/*Bactrocera oleae* Gmel.), citrusi (voćna muva/*Ceratitis capitata* Wiedemann), kao i praćenje voćnih muva iz familija *Tephritidae* i *Drosophilidae*.

Pored primjene fitosanitarnih mjera stalni nadzor doprinosi praćenju i prognozi povećanja brojnosti populacije štetnih organizama, izvještajno prognozni program koji doprinosi zdravstvenoj zaštiti bilja (signaliziranje pravog momenta za tretiranje uz preporuku adekvatnih sredstava za zaštitu bilja).

1.3.1 Stalni nadzor *Bactrocera oleae* (muva masline)

Stalni nadzor obuhvata praćenje dinamike populacije muve masline postavljanjem klopki i uzorkovanjem plodova u proizvodnim zasadima maslina radi davanja preporuke proizvođačima o mjerama suzbijanja.

Odgovorno lice u cilju efikasnijeg sprovođenja nadzora, vrši edukaciju lica uključenih u nadzor i organizuje najmanje jednu edukativnu radionicu u saradnji sa Upravom.

Uzorkovanje se vrši na osnovu instrukcije koja se dostavlja od strane odgovornog lica.

Izvještaj o vizuelnim pregledima i uzorcima treba da sadrži podatke o mjestu i datumu vršenja pregleda i uzorkovanja, nazivu vrste, sorte i količini biljnog materijala, fotografije i GPS koordinate kao dokaz o izvršenom pregledu.

1.3.2 Stalni nadzor *Ceratitis capitata* (voćna muva)

Stalni nadzor obuhvata praćenje dinamike populacije voćne muve postavljanjem klopki i uzorkovanjem plodova u proizvodnim zasadima citrusa radi davanja preporuke proizvođačima o mjerama suzbijanja.

Odgovorno lice u cilju efikasnijeg sprovođenja nadzora, vrši edukaciju lica uključenih u nadzor i organizuje najmanje jednu edukativnu radionicu u saradnji sa Upravom.

Uzorkovanje se vrši na osnovu instrukcije koja se dostavlja od strane odgovornog lica.

Izvještaj o vizuelnim pregledima i uzorcima treba da sadrži podatke o mjestu i datumu vršenja pregleda i uzorkovanja, nazivu vrste, sorte i količini biljnog materijala, fotografije i GPS koordinate kao dokaz o izvršenom pregledu.

1.3.3 Stalni nadzor voćnih muva iz familija *Tephritidae* i *Drosophilidae*

Monitoring obuhvata: postavljanje klopki u proizvodnim zasadima voćnih vrsta koje su najznačajniji domaćini: *Drosophila suzukii* (vinska mušica), *Rhagoletis cingulata* (trešnjina muva), *Rhagoletis completa* (orahova muva), *Bactrocera zonata* i *Bactrocera dorsalis* radi utvrđivanja njihovog prisustva i praćenje brojnosti; uzorkovanje plodova na prisustvo larvi; identifikaciju svih nađenih vrsta u cilju potvrđivanja statusa i sprovođenja fitosanitarnih mjera.

Sastavni dio ovog nadzora su uzorci iz uvoza. Troškovi laboratorijskog ispitivanja prilikom uvoza padaju na teret uvoznika.

Zdravstvene preglede i ispitivanje uzoraka vrši odgovorno lice Fitosanitarne laboratorije – laboratorija za entomologiju.

Odgovorno lice u cilju efikasnijeg sprovođenja nadzora, vrši edukaciju lica uključenih u nadzor i organizuje najmanje jednu edukativnu radionicu u saradnji sa Upravom.

Uzorkovanje se vrši na osnovu instrukcije koja se dostavlja od strane odgovornog lica.

Izvještaj o vizuelnim pregledima i uzorcima treba da sadrži podatke o mjestu i datumu vršenja pregleda i uzorkovanja, nazivu vrste, sorte i količini biljnog materijala, fotografije i GPS koordinate kao dokaz o izvršenom pregledu.

KOMPONENTA 1.4 HITNE FITOSANITARNE MJERE

1.4.1 Hitne fitosanitarne mjere

U svrhu brzog reagovanja u situacijama neočekivane i iznenadne pojave štetnih organizama, koja se ne može predvidjeti i koja zahtijeva neodložno sprovođenje hitnih fitosanitarnih mjera, radi zaštite zdravlja bilja i sprječavanje nastanka većih ekonomskih šteta, izvršiće se hitna nabavka potrebne opreme i materijala, odgovarajuće stručne aktivnosti na terenu, kao i usluge laboratorijskih ispitivanja. Sprovođenje ovih aktivnosti zavisice od same situacije i zahtjeva koje u tom trenutku iznenadna situacija bude nalagala, a po uputstvima, nalogima i/ili rješenjima direktora Uprave.

Hitne fitosanitarne mjere obuhvataju praćenje pojave, kao i predlog mjera za suzbijanje štetnih organizama, procjenu mogućih šteta na bilju, biljnim proizvodima i objektima pod nadzorom, vršenje laboratorijskih ispitivanja uzetih uzoraka, kao i nabavku nedostajuće laboratorijske opreme i hemikalija, pravovremeno obavještanje putem medija, savjeta i objavljivanja stručnih publikacija o pojavi, širenju i načinu suzbijanja štetnih organizama, instrukcija i vodiča za sprovođenje hitnih fitosanitarnih mjera, troškove međunarodne saradnje i druge poslove.

1.4.2 Laboratorijska ispitivanja za sumnju na *Xylella fastidiosa* – Lamp metoda

Prilikom uzimanja uzoraka od strane fitosanitarne inspekcije, sa sumnjom na prisustvo *Xylella fastidiosa*, vrši se identifikacija u Fitosanitarnoj laboratoriji.

Primjenom Lamp metode (Loop-mediated isothermal amplification), samo pozitivni uzorci šalju se na potvrđivanje rezultata laboratorijskom analizom u ovlašćenu laboratoriju.

Program je namjenjen nabavci opreme za detekciju *Xylella fastidiosa* Lamp metodom.

KOMPONENTA 1.5 STRUČNO USAVRŠAVANJE

Stručno usavršavanje administrativnog osoblja Uprava – Fitosanitarnog sektora, fitosanitarnih inspektora i lica odgovornih za zdravlje bilja odnosi se na primjenu novih propisa, laboratorijskih ispitivanja (molekularnih i drugih metoda) i procedura za štetne organizme i po potrebi drugo stručno usavršavanje iz oblasti zdravstvene zaštite bilja.

Period realizacije: Tokom cijele godine.

Finansiranje: Budžet Crne Gore – **136.300,00€**.

Način kontrole:

Administrativnu kontrolu izvršavanja poslova vrši Uprava – Fitosanitarni sektor - Odsjek za zdravstvenu zaštitu bilja u skladu sa usvojenim procedurama za finansijsko upravljanje.

Nosioci posla:

- ovlašćene visoko školske ustanove za vršenje javnih poslova - zdravstvena zaštita bilja;
- ovlašćene laboratorije, odnosno ovlašćene ustanove koje imaju odgovarajuću laboratoriju za ispitivanje štetnih organizama;
- ovlašćeni pružaoci usluga;
- organ uprave nadležan za šume;
- fitosanitarna inspekcija;
- inspekcija nadležna za šume;
- ovlašćena naučna, stručna i tehnička lica i institucije.

Izvještaj treba da sadrži i sljedeće podatke: naziv mjesta i datum izvođenja fitosanitarnog pregleda (mjere), ime vlasnika/držaoca bilja, biljnih proizvoda i objekata pod nadzorom, potvrdu o uzetim uzorcima i rezultate ispitivanja.

Dodatno o vizuelnom pregledu treba da sadrži podatke o mjestu i datumu vršenja pregleda, nazivu sorte i količini sadnog materijala ili veličini zasada, fotografije i GPS koordinate kao dokaz o izvršenom pregledu.

Nosioci poslova blagovremeno obavještavaju i izvještavaju Upravu – Fitosanitarni sektor - Odsjek za zdravstvenu zaštitu bilja o izvođenju programa po naznačenim fazama u skladu sa prijavom programa i o izvršenim poslovima u cilju vršenja administrativne kontrole obavljenog posla.

Nosioci poslova vlasniku/držaocu bilja, biljnih proizvoda i objekata pod nadzorom izdaju potvrdu o uzetim uzorcima i/ili za vršenje dijagnostičkog ispitivanja koja je data u Prilogu, koji je sastavni dio ovog programa.

Potvrda se izdaje u dva primjerka od kojih jedan ostaje kod vlasnika/držaoca bilja, biljnih proizvoda i objekata pod nadzorom, a drugi primjerak zadržava nosilac posla.

Nosioci posla, odgovorni za pravovremenost, efekte i sprovođenje programa, dostavljaju Upravi – Fitosanitaranom sektoru - Odsjeku za zdravstvenu zaštitu bilja izvještaje o sprovedenim mjerama.

Način plaćanja:

Na osnovu zaključenog ugovora, čiji sastavni dio su cijene laboratorijskih ispitivanja, plaćanje se vrši po ispostavljenoj fakturi, dijelom avansno do 30% za pripremu ispitnih kapaciteta na osnovu dostavljenog izvještaja Upravi– Fitosanitarom sektoru - Odsjeku za zdravstvenu zaštitu bilja za obavljeni posao.

Avansna uplata sredstava vrši se na osnovu opravdanog zahtjeva, a avansno uplaćena sredstva moraju se pravdati izvještajem kojim se dokazuje namjenska upotreba avansno odobrenih i uplaćenih sredstava. Nepravilne i neuredne fakture i izvještaji, kao i fakture i izvještaji bez kompletne prateće dokumentacije neće se razmatrati.

Finansijski rizik: U slučaju utvrđivanja prisustva štetnog organizma iz Komponenti programa biće potrebno obezbijediti dodatna finansijska sredstva.

Finansijski plan:

Komponente	Vrijednost 136.300,00€
1.1 Posebni nadzori nad štetnim organizmima	90.500,00
1.1.1 Posebni nadzor <i>Globodera pallida</i> i <i>Globodera rostochiensis</i>	6.000,00
1.1.2 Posebni nadzor <i>Synchytrium endobioticum</i> (Potato Wart Disease)	1.500,00
1.1.3 Posebni nadzor <i>Ralstonia solanacearum</i> i <i>Clavibacter michigenensis</i> subsp. <i>sepedonicus</i>	19.000,00
1.1.4 Posebni nadzor <i>Potato spindle tuber viroid</i>	2.500,00
1.1.5 Posebni nadzor <i>Epitrix cucumeris</i> , <i>Epitrix similaris</i> , <i>Epitrix subcrinita</i> , <i>Epitrix tuberis</i>	3.000,00
1.1.6 Posebni nadzor <i>Bursaphelenchus xylophilus</i>	5.000,00
1.1.7 Posebni nadzor <i>Radopholus similis</i> Karssen	2.000,00
1.1.8 Posebni nadzor <i>Phytophthora ramorum</i>	4.000,00
1.1.9 Posebni nadzor <i>Gibberella circinata</i>	3.000,00
1.1.10 Posebni nadzor <i>Rhynchophorus ferrugineus</i>	7.000,00
1.1.11 Posebni nadzor <i>Anoplophora chinensis</i>	2.500,00
1.1.12 Posebni nadzor i fitosanitarne mjere <i>Anoplophora glabripennis</i>	5.000,00
1.1.13 Posebni nadzor <i>Xanthomonas campestris</i> pv. <i>pruni</i> i <i>Pseudomonas syringae</i> pv. <i>persicae</i>	7.000,00
1.1.14 Posebni nadzor <i>Pseudomonas syringae</i> pv. <i>actinidiae</i>	3.000,00
1.1.15 Posebni nadzor <i>Xylella fastidiosa</i>	5.000,00
1.1.16 Posebni nadzor vektora bakterije <i>Xylella fastidiosa</i>	3.000,00
1.1.17 Posebni nadzor Citrus tristeza virus	3.000,00
1.1.18 Posebni nadzor vektori Citrus tristeza virus-a	3.000,00
1.1.19 Posebni nadzor <i>Aleurocanthus spiniferus</i>	3.000,00
1.1.20 Posebni nadzor <i>Anthonomus eugenii</i>	3.000,00
1.2 Monitoring i fitosanitarne mjere	10.500,00
1.2.1 Monitoring <i>Pepino mosaic virus</i>	2.000,00
1.2.2 Monitoring <i>Dryocosmus kuriphilus</i>	1.000,00
1.2.3 Monitoring cikade <i>Scaphoideus titanus</i> – vektora fitoplazme <i>Flavescence doree</i>	5.000,00
1.2.4 Monitoring korovske biljke <i>Ambrosia artemisifolia</i> L. (spp)	2.500,00
1.3 Stalni nadzori nad štetnim organizmima – izvještajno prognozni programi	9.000,00
1.3.1 Stalni nadzor <i>Bactrocera oleae</i> (muva masline)	4.000,00
1.3.2 Stalni nadzor <i>Ceratitis capitata</i> (voćna muva)	3.000,00

1.3.3. Stalni nadzor voćnih muva iz familija <i>Tephritidae</i> i <i>Drosophilidae</i>	2.000,00
1.4 Hitne fitosanitarne mjere	24.300,00
1.4.1 Hitne fitosanitarne mjere	14.300,00
1.4.2 Laboratorijska ispitivanja za sumnju na <i>Xylella fastidiosa</i> – Lamp metoda	10.000,00
1.5 Stručno usavršavanje	2.000,00

PROGRAM 2 PROGRAM PRAĆENJA SREDSTAVA ZA ZAŠTITU BILJA I NJIHOVIH REZIDUA I SREDSTAVA ZA ISHRANU BILJA

Cilj: Program praćenja sredstava za zaštitu bilja i njihovih rezidua je program aktivnosti za smanjenje rizika i negativnih efekata sredstava za zaštitu bilja i sredstava za ishranu bilja na zdravlje ljudi i na životnu sredinu, za postizanje održive upotrebe sredstava za zaštitu bilja i sredstava za ishranu bilja, a istovremeno je i podrška realizaciji Nacionalnog plana za održivu upotrebu sredstava za zaštitu bilja.

Pravni osnov: Nacionalni plan za održivu upotrebu sredstava za zaštitu bilja ("Službeni list CG", broj 57/16), Zakon o sredstvima za zaštitu bilja („Službeni list CG", br. 51/08 i 18/14), Zakon o sredstvima za ishranu bilja ("Službeni list RCG", broj 48/07 i „Službeni list CG", br. 76/08 i 30/17), Zakon o bezbjednosti hrane („Službeni list CG", broj 57/15) i podzakonska akta koja regulišu ove oblasti.

Odgovorna institucija: Uprava – Fitosanitarni sektor – Odsjek za sredstva za zaštitu bilja i ishranu bilja i fitosanitarni informacijski sistem.

Uključene institucije:

- ovlašćene laboratorije za vršenje poslova u oblasti sredstava za zaštitu bilja i ishranu bilja, bezbjednosti hrane i voda;
- naučne i visoko školske ustanove iz oblasti zaštite bilja (sredstva za zaštitu bilja) i ishranu bilja;
- fitosanitarna inspekcija;
- veterinarska inspekcija;
- inspekcija za hranu.

Aktivnosti:

KOMPONENTA 2.1: REGISTRACIJA SREDSTAVA ZA ZAŠTITU BILJA

Lista aktivnih materija dozvoljenih za upotrebu u sredstvima za zaštitu bilja koja je usklađena sa EU listom objavljena je u „Službenom listu Crne Gore“, broj 70/2009, koja se godišnje redovno ažurira.

Na tržište Crne Gore mogu se stavljati samo pesticidi čije su aktivne supstance odobrene u Evropskoj uniji i koje se nalaze na Listi aktivnih supstanci dozvoljenih za upotrebu u sredstvima za zaštitu bilja.

S obzirom na činjenicu da Crna Gora nema proizvodnju pesticida, u Crnoj Gori uspostavlja se sistem priznavanja registracije pesticida. U 2014. godini donijet je Pravilnik o priznavanju registracije sredstava za zaštitu bilja („Službeni list CG", broj 50/14) koji propisuje sadržaj zahtjeva za registraciju, bliže uslove i način za priznavanje registracije, dodjelu jedinstvenog registracionog broja i procjenu uporedivosti prilika i klimatskih uslova, način dostavljanja i sadržaj dokumentacije za priznavanje registracije, bliži sadržaj rješenja o registraciji i visina naknade za registraciju sredstava za zaštitu bilja.

Program podražava rad Komisije na procesu registracije u skladu sa propisima, a procjena je da će u 2018. biti registrovano 20 proizvoda.

Odgovornost za pravovremenost, efekte i sprovođenje: Uprava – Fitosanitarni sektor – Odsjek za sredstva za zaštitu i ishranu bilja i fitosanitarni informacijski sistem, fitosanitarna inspekcija i ovlaštena pravna lica za vršenje laboratorijskih ispitivanja u oblasti gotovih formulacija pesticida.

KOMPONENTA 2.2: MONITORING PROMETA SREDSTAVA ZA ZAŠTITU BILJA

U Crnoj Gori do 31. maja 2016. godine registrovano je 36 uvoznika pesticida i 89 distributera za promet pesticida na veliko i/ili malo.

Način vršenja monitoringa određuje se posebnim Programom, u skladu sa analizom rizika i na osnovu dosadašnjih dokaza o utvrđenim nepravilnostima, sa ciljem utvrđivanja stvarnog stanja objekata za promet sredstava za zaštitu bilja u pogledu kadra i opreme kroz primjenu kontrolne liste. Odgovornost za pravovremenost, efekte i sprovođenje: Uprava – Fitosanitarni sektor – Odsjek za sredstva za zaštitu i ishranu bilja i fitosanitarni informacijski sistem, fitosanitarna inspekcija i ovlaštena pravna lica za oblast sredstava za zaštitu bilja.

KOMPONENTA 2.3: SPROVOĐENJE SPECIJALISTIČKOG KURSA

U skladu sa članom 6 Zakona o sredstvima za zaštitu bilja („Službeni list CG”, br. 51/08 i 18/14), Pravilnikom o programu specijalističkog kursa za sredstva za zaštitu bilja („Službeni list CG”, broj 35/15), Pravilnikom o načinu izdavanja i izgledu legitimacije za profesionalno korišćenje sredstava za zaštitu bilja („Službeni list CG”, broj 67/15) i Pravilnikom o uslovima koje treba da ispunjavaju pravna lica koja vrše edukaciju lica odgovornih za promet i upotrebu sredstava za zaštitu bilja („Službeni list CG”, broj 28/16) sprovodi se specijalistički kurs za osposobljavanje lica koja koriste i stavljaju u promet pesticide i izdaje se sertifikat i legitimacija i to:

- za lica odgovorna za promet sredstava za zaštitu bilja;
- za profesionalne korisnike sredstava za zaštitu bilja.

Za sprovođenje specijalističkog kursa neophodno je obezbijediti materijale za obuku, sredstva za terenski rad, poštanske usluge, sertifikate i legitimacije kako bi se obuke vršile na adekvatan način na osnovu posebnog Programa obuka.

Odgovornost za pravovremenost, efekte i sprovođenje: Uprava – Fitosanitarni sektor – Odsjek za sredstva za zaštitu i ishranu bilja i fitosanitarni informacijski sistem, fitosanitarna inspekcija i ovlaštena pravna lica iz oblasti sredstava za zaštitu bilja.

KOMPONENTA 2.4: MONITORING UREĐAJA ZA UPOTREBU PESTICIDA

Za upotrebu sredstava za zaštitu bilja mogu se koristiti samo uređaji koji garantuju sigurnu upotrebu sredstava za zaštitu bilja za ljude, životinje i životnu sredinu i koje prati sertifikat proizvođača i koja su u tehnički ispravnom stanju. Vlasnik uređaja za upotrebu sredstava za zaštitu bilja dužan je da uređaje drži u tehnički ispravnom stanju.

Vlasnik uređaja za upotrebu sredstava za zaštitu bilja dužan je da čuva tehničku dokumentaciju o uređaju (sertifikat proizvođača, prospekt, dokaz o izvršenoj popravci i sl.).

Kontrola uređaja za upotrebu sredstava za zaštitu bilja podrazumijeva primjenu pravila o stavljanju na tržište uređaja za primjenu pesticida kojima se obezbjeđuje ispunjavanje ekoloških zahtjeva, kako bi se na najmanju moguću mjeru smanjili štetni učinci na zdravlje ljudi i na životnu sredinu koje uzrokuju takvi uređaji i uspostavio sistem redovnog tehničkog pregleda uređaja koji su već u upotrebi. Ova aktivnost je predviđena i Nacionalnim akcionim planom ali je potrebno sprovesti niz aktivnosti na nacionalnom nivou počev od analize postojećeg stanja uređaja za primjenu pesticida, nacionalne odluke o kategoriji uređaja koje treba testirati do samog načina ko i kako će sprovesti kontrolu uređaja kao i preciziranja na koji način će se obezbijediti sprovođenje ovih zahtjeva.

Monitoring podrazumijeva terenski obilazak registrovanih poljoprivrednih proizvođača, popisa priključnih prskalica i provjeri njihovog rada, kao i obuci za testiranje priključnih prskalica

Odgovorno lice u cilju efikasnijeg sprovođenja programa, vrši edukaciju lica uključenih u nadzor i organizuje najmanje jednu edukativnu radionicu u saradnji sa Upravom.

Odgovornost za pravovremenost, efekte i sprovođenje: Uprava – Fitosanitarni sektor – Odsjek za sredstva za zaštitu i ishranu bilja i fitosanitarni informacijski sistem, fitosanitarna inspekcija i ovlaštena pravna lica iz oblasti sredstva za zaštitu bilja.

KOMPONENTA 2.5: PROGRAM POST-REGISTRACIJSKE KONTROLE SREDSTAVA ZA ZAŠTITU BILJA

U skladu sa važećim propisima za registraciju sredstava za zaštitu bilja, sredstvo na tržištu treba da odgovara rješenju o registraciji. Promjene temperature, uslovi skladištenja, ambalaža i ostali faktori mogu uticati na kvalitet i njegova svojstva. Svaka promjena može dovesti do promjene efikasnosti sredstva ili opasnosti za ljude, životinje, bilje ili životnu sredinu.

Postregistracijska kontrola formulacija sredstava za zaštitu bilja je jednako važna, kao i sam postupak registracije sredstava i predstavlja važnu komponentu u cjelokupnom procesu registracije i prometa sredstva za zaštitu bilja.

Program post-registracijske kontrole sredstava za zaštitu bilja omogućuje njihovo praćenje nakon izvršene registracije i sprovodi se radi kontrole dejstva i upotrebe sredstava za zaštitu bilja na teritoriji Crne Gore.

Sredstva za zaštitu bilja u procesu registracije treba da ispune propisane zahtjeve (fizičko hemijske osobine, toksikologija, uticaj na ciljane i neciljane žive organizme i druge propisane zahtjeve), a nakon registracije odnosno prilikom njihove upotrebe treba da daju očekivane efekte na štetne organizme, da nemaju negativan uticaj na zdravlje ljudi, bilja i životinja i na životnu sredinu.

Nakon registracije sredstva za zaštitu bilja koja se nalaze u prometu treba da ispunjavaju uslove u skladu sa etiketom i rješenjem o registraciji (sadržaj i količina aktivne supstance).

Program obuhvata uzorkovanje registrovanih sredstava za zaštitu bilja i njihova laboratorijska ispitivanja.

Odgovorno lice u cilju efikasnijeg sprovođenja programa, vrši edukaciju lica uključenih u nadzor i organizuje najmanje jednu edukativnu radionicu u saradnji sa Upravom.

Odgovornost za pravovremenost, efekte i sprovođenje: Uprava – Fitosanitarni sektor – Odsjek za sredstva za zaštitu i ishranu bilja i fitosanitarni informacijski sistem, fitosanitarna inspekcija i ovlaštena pravna lica za vršenje laboratorijskih ispitivanja iz oblasti sredstva za zaštitu bilja.

KOMPONENTA 2.6: POST-REGISTRACIJSKE KONTROLE SREDSTAVA ZA ZAŠTITU BILJA - REZISTENTNOST

Dio post-registracijske kontrole sredstava za zaštitu bilja odnosi se na pojavu rezistentnosti pojedinih štetnih organizama na aktivne supstance koje se nalaze u sredstvima za zaštitu bilja. Pojava rezistentnosti je uobičajena i do nje uglavnom dolazi zbog prekomjerne upotrebe sredstava za zaštitu bilja i korišćenja veće doze od propisane. Ukoliko dođe do pojave rezistentnosti štetni organizam postaje otporan prema aktivnoj supstanci i sredstvo za zaštitu bilja gubi efikasnost. Veoma je važno pratiti pojavu rezistentnosti u kulturama i na štetnim organizmima kod kojih se najviše koriste sredstva za zaštitu bilja zbog sprovođenja antirezistentne strategije u programima zaštite.

Odgovorno lice u cilju efikasnijeg sprovođenja programa, vrši edukaciju lica uključenih u nadzor i organizuje najmanje jednu edukativnu radionicu u saradnji sa Upravom.

Odgovornost za pravovremenost, efekte i sprovođenje: Uprava – Fitosanitarni sektor – Odsjek za sredstva za zaštitu i ishranu bilja i fitosanitarni informacijski sistem, fitosanitarna inspekcija i ovlaštena pravna lica za oblast sredstva za zaštitu bilja.

KOMPONENTA 2.7: MONITORING ODRŽIVE UPOTREBE PESTICIDA

Bezbednost korisnika sredstava za zaštitu bilja (poljoprivrednih proizvođača i njihovih radnika) važan su dio održive i pravilne upotrebe pesticida kroz primjenu preventivnih mjera zaštite i kroz

pravilno rukovanje. Korisnici često ne poštuju bezbjedonosne, zaštitne i higijenske mjere, naročito u oblastima sa visokim temperaturama, gdje nošenje zaštitne opreme može biti neugodno. Pravilna primjena svih propisanih mjera smanjuje rizike koje nosi primjena sredstava za zaštitu bilja i od izuzetnog je značaja, kao i pravilno rukovanje sredstvima za zaštitu bilja i lična bezbjednost. Monitoring se vrši kroz praćenje transporta, skladištenja, pripreme za upotrebu, upotrebe, vođenja evidencija, pa i rezidua pesticida kroz primjenu kontrolne liste.

Odgovorno lice u cilju efikasnijeg sprovođenja programa, vrši edukaciju lica uključenih u nadzor i organizuje najmanje jednu edukativnu radionicu u saradnji sa Upravom.

Odgovornost za pravovremenost, efekte i sprovođenje: Uprava – Fitosanitarni sektor – Odsjek za sredstva za zaštitu i ishranu bilja i fitosanitarni informacijski sistem, fitosanitarna inspekcija i ovlašćene pravna lica za oblast sredstava za zaštitu bilja.

KOMPONENTA 2.8: INTEGRALNA ZAŠTITA BILJA

Integralna zaštita bilja je dio integralne proizvodnje koji se odnosi na suzbijanje štetnih organizama (bolesti, štetočine i korovi).

Ona se zasniva na dobrom poznavanju biljke domaćina, štetnih organizama i njihovog odnosa u uslovima spoljašnje sredine.

Pored hemijskih mjera zaštite veoma je važno primjenjivati i preventivne mjere koje mogu značajno uticati na suzbijanje štetnih organizama.

Preventivne mjere su dosta brojne i zavise od same poljoprivredne kulture i štetnih organizama koji je napadaju, ali među najznačajnije se ubrajaju sljedeće: primjena plodoreda, korišćenje tolerantnih i otpornih sorti i hibrida, upravljanje sa rezistentnošću, stalni monitoring prisustva štetnih organizama i dr.

Kod upotrebe sredstava za zaštitu bilja veoma je važno da se koriste samo registrovani preparati, prema uputstvu, a da bi osigurali da se pravilno koriste neophodno je voditi knjigu evidencije o njihovoj primjeni.

Integralna zaštita bilja ima za cilj da se koriste sve raspoložive mjere u suzbijanju štetnih organizama sa posebnim akcentom na preventivne mjere, a da se sredstva za zaštitu bilja svedu na najmanju moguću mjeru. Sve ovo ima za cilj dobijanje zdravstveno bezbjednog poljoprivrednog proizvoda, kao i očuvanje zdravlja ljudi i životne sredine.

Program integralne zaštite bilja za 2018. godinu obuhvata pripremu i objavljivanje smjernica za integralnu zaštitu najmanje jedne kulture koje su usklađene sa propisima o sredstvima za zaštitu bilja, o zaštiti životne sredine i o dobroj poljoprivrednoj praksi.

Odgovorno lice u cilju efikasnijeg sprovođenja programa, vrši edukaciju lica uključenih u nadzor i organizuje najmanje jednu edukativnu radionicu u saradnji sa Upravom.

Odgovornost za pravovremenost, efekte i sprovođenje: Uprava – Fitosanitarni sektor – Odsjek za sredstva za zaštitu i ishranu bilja i fitosanitarni informacijski sistem i ovlašćene visoko školske ustanove za vršenje poslova u oblasti zdravstvene zaštite bilja – fitofarmacija.

KOMPONENTA 2.9: PROGRAMA ZAŠTITE VOĆA SA MONITORINGOM REZIDUA PESTICIDA I PILOT ISTRAŽIVANJE ZA USPOSTAVLJANJE SISTEMA PROGNOZIRANJA POJAVE ŠTETNIH ORGANIZAMA

Gajenje voća u Crnoj Gori je jedan od segmenata poljoprivredne proizvodnje koji je u stalnom porastu. Imajući u vidu klimatske uslove kod nas, imamo velike mogućnosti za gajenje različitih voćnih vrsta, što je i trend posljednjih godina kod nas. Međutim, njihovo gajenje otežavaju i brojni štetni organizmi koji mogu značajno da utiču na smanjenje prinosa, i zbog toga je neophodno primjenjivati odgovarajuće mjere zaštite voćaka. Veliki problem predstavljaju i štetni organizmi koji se kod novih voćarskih kultura po prvi put javljaju. U tehnologiji zaštite jedna od glavnih mjera je primjena sredstava za zaštitu bilja (pesticida), pomoću kojih možemo sačuvati prinos i kvalitet dobijenih plodova.

Veoma važno je da se sredstva za zaštitu bilja primjenjuju pravilno jer u suprotnom može doći do negativnih posljedica kao što su ostaci aktivnih materija u plodovima i uticaj na zdravlje ljudi i životnu sredinu. Da bi se štetni organizmi adekvatno suzbili potrebno je i njihovo poznavanje. Unaprijeđenje od 2018. godine biće i korišćenje aplikacije na mobilnim telefonima pomoću koje će poljoprivredni proizvođači moći slati simptome, a na osnovu toga će se davati preporuke za suzbijanje ili će se izlaziti na teren gdje bi se utvrdilo o kom štetnom organizmu se radi.

Program zaštite voća sa monitoringom rezidua pesticida predstavlja jedan od važnih segmenata u tehnologiji gajenja voća odnosno voćarstva kao poljoprivredne grane koja je u stalnom porastu.

Imajući u vidu da su klimatski uslovi u Crnoj Gori povoljni za gajenje različitih voćnih vrsta, pri čemu njihovo gajenje otežavaju brojni štetni organizmi koji mogu značajno da utiču na smanjenje prinosa, neophodno je primjenjivati odgovarajuće mjere zaštite.

U tehnologiji zaštite bilja jedna od glavnih mjera je primjena sredstava za zaštitu bilja (pesticida), radi očuvanja prinosa i kvaliteta.

Sredstva za zaštitu bilja moraju se pravilno primjenjivati jer u suprotnom može doći do negativnih posljedica u vidu njihovih rezidua u plodovima koje imaju negativan uticaj na zdravlje ljudi i životnu sredinu.

Pravilna primjena sredstava za zaštitu bilja omogućava izbjegavanje negativnih posljedica i obezbjeđuje proizvodnju bezbjedne hrane.

Program podrazumijeva praćenje zdravstvenog stanja voća i upotrebe sredstava za zaštitu bilja.

Odgovorno lice u cilju efikasnijeg sprovođenja programa, vrši edukaciju lica uključenih u nadzor i organizuje najmanje jednu edukativnu radionicu u saradnji sa Upravom.

Odgovornost za pravovremenost, efekte i sprovođenje: Uprava – Fitosanitarni sektor – Odsjek za sredstva za zaštitu i ishranu bilja i fitosanitarni informacioni sistem i ovlašćene visoko školske ustanove za vršenje poslova u oblasti zdravstvene zaštite bilja - fitofarmacija.

KOMPONENTA 2.10: PROGRAM ZAŠTITE POVRTARSKIH KULTURA SA MONITORINGOM REZIDUA PESTICIDA I PILOT ISTRAŽIVANJE ZA USPOSTAVLJANJE SISTEMA PROGNOZIRANJA POJAVE ŠTETNIH ORGANIZAMA

Zaštićeni prostor (plastenici) omogućava gajenje povrća u idealnim uslovima i tokom čitave godine. Ovakvi uslovi su nažalost povoljni i za brojne štetne organizme koji ugrožavaju gajenje povrtarskih kultura. Zbog kratkog vegetacionog perioda i primjene sredstava za zaštitu bilja, ova proizvodnja je dosta rizična zbog ostataka aktivnih materija u povrću. Da ne bi došlo do ovoga, važno je sredstva za zaštitu bilja primjenjivati pravilno, što je veoma bitno i zbog očuvanja zdravlja ljudi i životne sredine. Uvođenje aplikacije za mobilne telefone pomoću koje bi poljoprivredni proizvođači mogli da dobiju najznačajnije informacije o suzbijanju štetnih organizama omogućava bezbjedniju zaštitu povrtarskih kultura.

Program zaštite povrtarskih kultura sa monitoringom rezidua pesticida obezbjeđuje povećan nivo kontrole povrća kao hrane biljnog porijekla.

Proizvodni prostori kao što je otvoreno polje ili zaštićeni prostor (plastenici i staklenici) omogućavaju gajenje povrća tokom čitave godine. Ovakvi uslovi pogoduju razvoju štetnih organizama tokom čitave godine i ugrožavaju gajenje povrtarskih kultura.

Povrtarska proizvodnja sa visokim prinosima ne može se ostvariti bez zaštite od biljnih bolesti.

Zbog kratkog vegetacionog perioda i primjene sredstava za zaštitu bilja, ova proizvodnja je rizična u smislu mogućih rezidua upotrijebljenih sredstava za zaštitu bilja.

Radi sprječavanja pojave rezidua sredstava za zaštitu bilja, važna je njihova pravilna primjena radi očuvanja zdravlja ljudi i životne sredine.

Povrće se u ishrani ljudi koristi svakodnevno i u većim količinama, svježe, polupreradeno, a koriste se djelovi i/ili organi biljaka koji su pri upotrebi sredstava za zaštitu bilja direktno izloženi, a čovjek ishranom rizikuje da ih u organizam neželjeno unese.

Program podrazumijeva praćenje zdravstvenog zasada povrća i upotrebe sredstava za zaštitu bilja.

Odgovorno lice u cilju efikasnijeg sprovođenja programa, vrši edukaciju lica uključenih u nadzor i organizuje najmanje jednu edukativnu radionicu u saradnji sa Upravom.

Odgovornost za pravovremenost, efekte i sprovođenje: Uprava – Fitosanitarni sektor – Odsjek za sredstva za zaštitu i ishranu bilja i fitosanitarni informacijski sistem i ovlaštene visoko školske ustanove za vršenje poslova u oblasti zdravstvene zaštite bilja - fitofarmacija.

KOMPONENTA 2.11: UNAPRJEĐENJE SISTEMA ZA POSTUPANJA I UPRAVLJANJA OTPADOM ODNOSNO POSTUPANJA SA AMBALAŽOM NAKON UPOTREBE PESTICIDA I POSTUPANJA SA PESTICIDIMA ISTEKLOG ROKA UPOTREBE

Otpad koji nastaje upotrebom pesticida, odnosno ambalaže u koju su upakovani pesticidi postupa se na način kojim se sprječava negativan uticaj na životnu sredinu u skladu sa propisom kojim se uređuje otpad (rukovanje i skladištenje pesticida i zbrinjavanje njihove ambalaže i ostataka). Urađen je Izvještaj o izvršenoj analizi postojećeg načina postupanja sa otpadom sa predlogom mjera za unaprjeđenje i izvršenom revizijom o ispunjenosti uslova za upis u registre u skladu sa Zakonom o sredstvima za zaštitu bilja i Uputstvo o načinu postupanja otpadom koji nastaje nakon upotrebe pesticida.

Odgovorno lice u cilju efikasnijeg sprovođenja programa, vrši edukaciju lica uključenih u nadzor i organizuje najmanje jednu edukativnu radionicu u saradnji sa Upravom.

Mjera bi se odnosila na nabavku kanti/kontejnera za odlaganje otpada koji nastaje upotrebom pesticida, odnosno ambalaže u koju su upakovani pesticidi na projektovanih 100 gazdinstava koja imaju 1 ili više ha.

KOMPONENTA 2.12: UTICAJ UPOTREBE PESTICIDA NA ŽIVOTNU SREDINU

Uticaj upotrebe pesticida na životnu sredinu je jedna od aktivnosti utvrđena propisima koji uređuju vode, zaštitu prirode i otpad i aktivnosti utvrđene drugim propisima kod kojih pesticidi imaju indirektan uticaj, a odnose se na vode.

Izvori zagađenja se odnose na sve izvore kontaminacije, pa i na nepravilnu pripremu, curenje ili isticanje sredstava za zaštitu bilja, kao i pri nepravilnom ispiranju ambalaže, prosipanju tokom pripreme za primjenu, čišćenju uređaja za primjenu ili nepropisno odlaganje preostalog sredstva za zaštitu bilja.

Radi očuvanja voda potrebno je voditi računa o zaštiti izvorišta površinske i podzemne vode shodno Zakonu o vodama:

- područja na kojima se nalaze izvorišta površinske i podzemne vode koja se koriste za javno vodosnabdijevanje moraju biti zaštićena od namjernog ili slučajnog zagađivanja i drugih uticaja koji mogu nepovoljno djelovati na izdašnost izvorišta i na zdravstvenu ispravnost vode (zone sanitarne zaštite);
- zaštita izvorišta površinske i podzemne vode vrši se na propisan način;
- za sanitarnu zaštitu izvorišta za javno vodosnabdijevanje određuju se tri zone zaštite, i to: šira zona zaštite, uža zona zaštite i zona neposredne zaštite;
- zone sanitarne zaštite izvorišta određuju se u skladu sa hidrološkim, hidrogeološkim i drugim svojstvima zemljišta i slivnih područja i predviđenim načinom njihove upotrebe;
- Pravilnikom o određivanju i održavanju zona i pojaseva sanitarne zaštite izvorišta i ograničenjima u tim zonama ("Službeni list CG", broj 66/09);
- zabranjena upotreba pesticida u I zoni zaštite (zona neposredne zaštite) za sve tipove izvorišta;
- zabranjena upotreba pesticida u II zoni zaštite (uža zona zaštite) za izvorišta u zbijenim i karstnim izdanima, dok je kod zahvata iz akumulacija i jezera njihova upotreba svedena na ograničenu upotrebu lako razgradivih pesticida.

U skladu sa Pravilnikom, korisnici vodozahvata su dužni da ograde I zonu zaštite, a II obilježe i istaknu obaveštenje o njoj.

Izrađeno je uputstvo o zaštiti voda pri upotrebi pesticida.

Odgovorno lice u cilju efikasnijeg sprovođenja programa, vrši edukaciju lica uključenih u nadzor i organizuje najmanje jednu edukativnu radionicu u saradnji sa Upravom.

Monitoring se sprovodi u skladu sa posebnim monitoringom radi prikupljanja podataka o zagađenjima izazvanih pesticidima i izradi godišnjeg izvještaja o prikupljenim podacima o zagađenjima izazvanih pesticidima.

KOMPONENTA 2.13: MONITORING KARAKTERISTIKA SREDSTAVA ZA ISHRANU BILJA

Na tržištu Crne Gore mogu se stavljati samo sredstva za ishranu bilja koja su određenih karakteristika odnosno treba da imaju određeni najmanji sadržaj hraniva, kao i odgovarajuća hemijska, fizička, fiziološka i druga svojstva. Sredstva za ishranu bilja mogu biti u prometu, ako ispunjavaju uslove, ako su označena na propisani način i pravilnom upotrebom ne ugrožavaju zdravlje ljudi, životinja, bilja i životnu sredinu i moraju odgovarati karakteristikama navedenim u deklaraciji.

Radi praćenja prometa, uvoza, karakteristika i primjene sredstava za ishranu bilja sprovodi se monitoring koji podrazumijeva ispitivanje sredstava za ishranu bilja radi utvrđivanja hemijskih i fizičkih osobina i bioloških vrijednosti. Ispitivanje mogu obavljati akreditovane laboratorije, odnosno ovlašćene ustanove koje imaju akreditovanu laboratoriju.

Odgovorno lice u cilju efikasnijeg sprovođenja programa, vrši edukaciju lica uključenih u nadzor i organizuje najmanje jednu edukativnu radionicu u saradnji sa Upravom.

Period realizacije: Tokom cijele godine.

Finansiranje: Budžet Crne Gore - **41.700,00 €**.

Način kontrole:

Administrativnu kontrolu izvršavanja poslova vrši Uprava - Odsjek za sredstva za zaštitu i ishranu bilja i fitosanitarni informacioni sistem u skladu sa usvojenim procedurama za finansijsko upravljanje.

Nosioci posla:

- ovlašćene ustanove za vršenje laboratorijskih ispitivanja u oblasti bezbjednosti hrane, sredstava za zaštitu bilja i voda;
- naučne i visoko školske ustanove za vršenje poslova u oblasti bezbjednosti hrane, sredstava za zaštitu bilja i voda;
- ovlašćene visoko školske ustanove iz oblasti zaštite bilja (fitofarmacija);
- fitosanitarna inspekcija, veterinarska inspekcija i inspekcija za hranu, inspekcija za vode;

Nosioci posla blagovremeno obavještavaju i izvještavaju Upravu – Fitosanitarni sektor – Odsjek za bezbjednost hrane, sredstava za zaštitu bilja i sredstva za ishranu bilja o izvođenju programa po naznačenim fazama u skladu sa posebnim programima i o izvršenim poslovima, o izvođenju godišnjeg plana kontrole u skladu sa rokovima u cilju vršenja administrativne kontrole obavljenog posla.

Izvještaj treba da sadrži sljedeće podatke: naziv mjesta i datum izvođenja mjere, ime vlasnika/držaoca bilja, biljnih proizvoda i objekata pod nadzorom, potvrdu o uzetim uzorcima i rezultate ispitivanja.

Nosioci posla vlasniku/držaocu bilja, biljnih proizvoda i objekata pod nadzorom izdaju potvrdu o uzetim uzorcima koja je data u Prilogu, koji je sastavni dio ovog programa.

Potvrda se izdaje u dva primjerka od kojih jedan ostaje kod subjekta poslovanja hranom, a drugi primjerak zadržava nosilac posla.

Nosioci posla su odgovorni za pravovremenost, efekte i sprovođenje programa.

Način plaćanja: Na osnovu zaključenog ugovora, čiji sastavni dio su cijene laboratorijskih ispitivanja gdje je to primjenjivo, plaćanje se vrši po ispostavljenoj fakturi za obavljene posao, dijelom se može vršiti avansno plaćanje do 30% za pripremu ispitnih kapaciteta na osnovu dostavljenog izvještaja/zahtjeva Upravi – Fitosanitarni sektor – Odsjek za sredstva za zaštitu i ishranu bilja i fitosanitarni informacijski sistem.

Avansna uplata sredstava vrši se na osnovu opravdanog zahtjeva, a avansno uplaćena sredstva moraju se pravdati izvještajem kojim se dokazuje namjenska upotreba avansno odobrenih i uplaćenih sredstava. Nepravilne i neuredne fakture i izvještaji, kao i fakture i izvještaji bez kompletne prateće dokumentacije neće se razmatrati.

Finansijski rizik: U slučaju utvrđivanja nepravilnosti iz pojedinih Komponenti programa biće potrebno obezbijediti dodatna finansijska sredstva.

Finansijski plan:

Komponente	Vrijednost 41.700,00€
2.1 Registracija sredstava za zaštitu bilja	7.000,00
2.2 Monitoring prometa sredstava za zaštitu bilja	0,00
2.3 Sprovođenje specijalističkog kursa za sredstva za zaštitu bilja	2.000,00
2.4 Monitoring uređaja za upotrebu pesticida	3.000,00
2.5 Program post-registracijske kontrole sredstava za zaštitu bilja	3.700,00
2.6 Program post-registracijske kontrole sredstava za zaštitu bilja - rezistentnost	3.000,00
2.7 Monitoring održive upotrebe pesticida	0,00
2.8 Program integralne zaštite bilja	4.000,00
2.9 Program zaštite voća sa monitoringom rezidua pesticida i pilot istraživanje za uspostavljanje sistema prognoziranja pojave štetnih organizama	5.000,00
2.10 Program zaštite povrtnarskih kultura sa monitoringom rezidua pesticida i pilot istraživanje za uspostavljanje sistema prognoziranja pojave štetnih organizama	5.000,00
2.11 Unaprjeđenje sistema za postupanja i upravljanje otpadom odnosno postupanja sa ambalažom nakon upotrebe pesticida	3.000,00
2.12 Monitoring uticaja upotrebe pesticida na životnu sredinu	3.000,00
2.13 Monitoring karakteristika sredstava za ishranu bilja	3.000,00

PROGRAM 3

PROGRAM KONTROLNIH ISPITIVANJA PROIZVODNJE SJEMENSKOG I SADNOG MATERIJALA I BILJNI GENETIČKI RESURSI

Cilj: Obezbeđivanje sertifikovanog, zdravstveno ispravnog sjemenskog i sadnog materijala poljoprivrednog bilja iz domaće proizvodnje uz korišćenje komparativnih prednosti područja na većim nadmorskim visinama što doprinosi razvoju sjevera Crne Gore, očuvanje biljnih genetičkih resursa i kontrola GMO.

Pravni osnov: Zakon o sjemenskom materijalu poljoprivrednog bilja ("Službeni list RCG", broj 28/06 i "Službeni list CG", br. 61/11 i 48/15), Zakon o sadnom materijalu ("Službeni list RCG", broj 28/06 i "Službeni list CG", br. 61/11 i 48/15), Zakon o genetički modifikovanim organizmima ("Službeni list CG", broj 22/08), Zakon o potvrđivanju međunarodnog ugovora o biljnim genetskim resursima za hranu i poljoprivredu ("Službeni list CG - Međunarodni ugovori", broj 03/10) i podzakonska akta koja regulišu ove oblasti.

Odgovorna institucija: Uprava – Fitosanitarni sektor – Odsjek za sjeme, sadni materijal, zaštitu biljnih sorti, GMO i genetičke resurse.

Uključene institucije:

- ovlaštene visoko školske ustanove za vršenje poslova u oblasti sjemenskog i sadnog materijala poljoprivrednog bilja, biljne genetičke resurse i GMO;
- fitosanitarna inspekcija.

Aktivnosti:

KOMPONENTA 3.1: SJEMENSKA PROIZVODNJA KROMPIRA

Proizvodnjom sjemenskog materijala krompira može se baviti privredno društvo, odnosno drugo pravno lice ili preduzetnik odnosno proizvođač, koji je upisan u Registar proizvođača sjemenskog materijala i fizičko lice, na osnovu zaključenog ugovora o saradnji sa proizvođačem, a sjemenski materijal krompira proizveden u toj saradnji smatra se proizvodnjom proizvođača.

Proizvodnja sjemenskog materijala krompira podliježe obaveznoj stručnoj kontroli u skladu sa Zakonom o sjemenskom materijalu poljoprivrednog bilja („Službeni list RCG”, broj 28/06 i "Službeni list CG", br. 61/11 i 48/15) i Pravilnika o proizvodnji i stavljanju u promet sjemenskog materijala krompira ("Službeni list CG", broj 8/15).

Stručnom kontrolom nad proizvodnjom sjemenskog materijala krompira utvrđuje se: porijeklo upotrijebljenog sjemena, vrsta, sorta i kategorija, autentičnost i čistoća vrste i sorte, prostorna izolacija, zdravstveno stanje usjeva, prisustvo korova, opšte stanje i razvoj usjeva, predusjev, primjena agrotehničkih mjera i očekivani prinos naturalnog sjemena.

Na osnovu izvršene stručne kontrole i dostavljenog izvještaja, Uprava – Odsjek za sjeme, sadni materijal, zaštitu biljnih sorti, GMO i genetičke resurse izdaje sertifikat o priznavanju sjemenskog usjeva čime proizvođač stiče pravo na doradu sertifikovanog sjemena i na izdavanje etikete u cilju stavljanja u promet sertifikovanog sjemenskog materijala krompira koji i u pogledu kvaliteta ispunjava propisane norme.

Dosljedna primjena svih mjera obezbijediće proizvodnju kvalitetnog sjemena krompira domaćeg porijekla, uz obezbijeđen stručni i zdravstveni nadzor.

Odgovorno lice u cilju efikasnijeg sprovođenja programa, vrši edukaciju lica uključenih u nadzor i organizuje najmanje jednu edukativnu radionicu u saradnji sa Upravom.

Odgovornost za pravovremenost, efekte i sprovođenje: Uprava – Fitosanitarni sektor – Odsjek za sjeme, sadni materijal, zaštitu biljnih sorti, GMO i genetičke resurse i ovlaštene visoko školske ustanove za vršenje poslova u oblasti sjemenskog materijala poljoprivrednog bilja i zdravstvene zaštite bilja.

KOMPONENTA 3.2: SJEMENSKA PROIZVODNJA ŽITA

Proizvodnjom sjemenskog materijala žita može se baviti privredno društvo, odnosno drugo pravno lice ili preduzetnik odnosno proizvođač, koji je upisan u Registar proizvođača sjemenskog materijala i fizičko lice, na osnovu zaključenog ugovora o saradnji sa proizvođačem, a sjemenski materijal žita proizveden u toj saradnji smatra se proizvodnjom proizvođača.

Proizvodnja sjemenskog materijala žita podliježe obaveznoj stručnoj kontroli i sprovodi se u skladu sa Zakonom o sjemenskom materijalu poljoprivrednog bilja („Službeni list RCG”, broj 28/06 i "Službeni list CG", br. 61/11 i 48/15) i Pravilnika o proizvodnji i stavljanju u promet sjemenskog materijala žita ("Službeni list CG", broj 13/14).

Stručnom kontrolom nad proizvodnjom sjemenskog materijala žita utvrđuje se: porijeklo upotrijebljenog sjemena, vrsta, sorta i kategorija, autentičnost i čistoća vrste i sorte, prostorna izolacija, zdravstveno stanje usjeva, prisustvo korova, opšte stanje i razvoj usjeva, predusjev, primjena agrotehničkih mjera i očekivani prinos naturalnog sjemena.

Na osnovu izvršene stručne kontrole i dostavljenog izvještaja, Uprava – Fitosanitarni sektor – Odsjek za sjeme, sadni materijal, zaštitu biljnih sorti, GMO i genetičke resurse izdaje sertifikat o priznavanju sjemenskog usjeva čime proizvođač stiče pravo na doradu sertifikovanog sjemena i na izdavanje etikete u cilju stavljanja u promet sjemenskog materijala žita koji i u pogledu kvaliteta ispunjava propisane norme. Dosljedna primjena svih mjera obezbijediće proizvodnju kvalitetnog sjemena žita domaćeg porijekla, uz obezbijeđen stručni i zdravstveni nadzor.

Odgovorno lice u cilju efikasnijeg sprovođenja programa, vrši edukaciju lica uključenih u nadzor i organizuje najmanje jednu edukativnu radionicu u saradnji sa Upravom.

Odgovornost za pravovremenost, efekte i sprovođenje: Uprava – Odsjek za sjeme, sadni materijal, zaštitu biljnih sorti, GMO i genetičke resurse i ovlašćene visoko školske ustanove za vršenje poslova u oblasti sjemenskog materijala poljoprivrednog bilja i zdravstvene zaštite bilja.

KOMPONENTA 3.3: PROGRAM KONTROLNOG ISPITIVANJA SJEMENSKOG MATERIJALA

Kontrolna ispitivanja sjemenskog materijala obuhvata ispitivanje kvaliteta kroz monitoring kvaliteta sjemenskog materijala od strane ovlašćene laboratorije.

Kontrolna ispitivanja sjemena vrše se na dostavljenim uzorcima sjemenskog materijala iz prometa, a u skladu sa planom uzorkovanja za fitosanitarne inspektore koji vrše uzorkovanje.

Kontrolna ispitivanja sjemena doprinose poboljšanju sistema sertifikacije, a ujedno i kvaliteta sjemenskog materijala koji se nalazi u prometu što je važno jer od momenta proizvodnje do prodaje protekne duži vremenski period prilikom čega može doći do umanjenja kvaliteta.

Odgovorno lice u cilju efikasnijeg sprovođenja programa, vrši edukaciju lica uključenih u nadzor i organizuje najmanje jednu edukativnu radionicu u saradnji sa Upravom.

Odgovornost za pravovremenost, efekte i sprovođenje: Uprava – Fitosanitarni sektor – Odsjek za sjeme, sadni materijal, zaštitu biljnih sorti, GMO i genetičke resurse, fitosanitarna inspekcija i ovlašćene visoko školske ustanove za vršenje laboratorijskih poslova u oblasti sjemenskog materijala poljoprivrednog bilja i zdravstvene zaštite bilja.

KOMPONENTA 3.4: PROGRAM KONTROLNOG ISPITIVANJA SADNOG MATERIJALA

Kontrolna ispitivanja sadnog materijala obuhvata ispitivanje kvaliteta kroz monitoring kvaliteta sadnog materijala od strane ovlašćene laboratorije.

Kontrolna ispitivanja sadnog materijala vrše se na dostavljenim uzorcima sadnog materijala iz prometa, a u skladu sa planom uzorkovanja za fitosanitarne inspektore.

Kontrolna ispitivanja sadnog materijala doprinose poboljšanju sistema sertifikacije, a ujedno i kvalitetu sadnog materijala koji se nalazi u prometu.

Ovo je naročito važno jer ukoliko od momenta nabavke do prodaje protekne duži vremenski period prilikom čega može doći do umanjenja kvaliteta.

Odgovorno lice u cilju efikasnijeg sprovođenja programa, vrši edukaciju lica uključenih u nadzor i organizuje najmanje jednu edukativnu radionicu u saradnji sa Upravom.

Odgovornost za pravovremenost, efekte i sprovođenje: Uprava – Fitosanitarni sektor – Odsjek za sjeme, sadni materijal, zaštitu biljnih sorti, GMO i genetičke resurse, fitosanitarna inspekcija i ovlašćene visoko školske ustanove za vršenje laboratorijskih poslova u oblasti sadnog materijala poljoprivrednog bilja i zdravstvene zaštite bilja.

KOMPONENTA 3.5: PROGRAM KONTROLNOG ISPITIVANJA MATIČNIH STABALA SADNOG MATERIJALA

Matične biljke koriste se za umnožavanje, proizvodnju reprodukcijskog sadnog materijala, podizanje zasada ili kao reprodukcioni sadni materijal za proizvodnju sadnica.

Održavanje kvalitetnih i zdravstveno ispravnih matičnih biljaka je veoma važno za poljoprivrednu proizvodnju jer pruža sigurnost u proizvodnji reprodukcijskog sadnog materijala koji se koristi za zasnivanje zasada.

Kontrolna ispitivanja matičnih stabala sadnog materijala doprinosi kontroli kvaliteta matičnih stabala kao uslova za dobijanje kvalitetnog reprodukcijskog sadnog materijala.

Kontrolna ispitivanja vrše se nad obilježenim matičnim stablima i dostavljenim uzorcima.

Odgovorno lice u cilju efikasnijeg sprovođenja programa, vrši edukaciju lica uključenih u nadzor i organizuje najmanje jednu edukativnu radionicu u saradnji sa Upravom.

Odgovornost za pravovremenost, efekte i sprovođenje: Uprava – Fitosanitarni sektor – Odsjek za sjeme, sadni materijal, zaštitu biljnih sorti, GMO i genetičke resurse, fitosanitarna inspekcija i ovlašćene visoko školske ustanove za vršenje laboratorijskih poslova u oblasti sadnog materijala i zdravstvene zaštite bilja.

KOMPONENTA 3.6: PROGRAM KONTROLNOG ISPITIVANJA SJEMENSKOG I SADNOG MATERIJALA NA GMO

Budući da se GMO-i svakodnevno primjenjuju u naučnim istraživanjima i proizvodnji hrane, a istovremeno mogu predstavljati opasnost po biodiverzitet i zdravlje ljudi, ovaj program omogućava uspostavljanje i primjenu sistema kojim se osiguravaju i sprovode odgovarajuće mjere zaštite u cilju sigurnog prekograničnog prenosa, provoza, upotrebe, namjernog uvođenja u životnu sredinu i stavljanja GMO-a ili proizvoda koji sadrže GMO na tržište, kao i u oblasti reproduktivnog GM biljnog materijala ili proizvoda koji sadrže, sastoje se ili su dobijeni od GMO, u skladu sa usvojenim planom kontrole ili monitoringom.

KOMPONENTA 3.7: PROGRAM USPOSTAVLJANJE REGISTRA SORTI POLJOPRIVREDNOG BILJA I REGISTRA SORTI I PODLOGA

Proizvođač može proizvoditi sjemenski i sadni materijal sorti koje su upisane u Registar sorti poljoprivrednog bilja i dužan da od vlasnika sorte obezbijedi saglasnost za umnožavanje sjemenskog materijala zaštićene sorte u skladu sa zakonom kojim se uređuje zaštita biljnih sorti.

Registar sorti poljoprivrednog bilja sadrži podatke naročito o:

- 1) novostvorenim domaćim sortama;
- 2) stranim sortama priznatim od nadležnog organa strane države;
- 3) domaćim i odomaćenim sortama;
- 4) sortama koje su privremeno priznate.

Sorta upisana u Registar sorti poljoprivrednog bilja podliježe obaveznom ispitivanju upotrebne i proizvodne vrijednosti (VCU TEST) prema propisanim metodama radi stavljanja na Listu preporučenih sorti. U Registar sorti poljoprivrednog bilja mogu se upisati odomaćene sorte koje ne ispunjavaju sve uslove propisane ovim zakonom za upis u Registar sorti poljoprivrednog bilja i one se posebno obilježavaju. Strana sorta upisuje se u Registar sorti poljoprivrednog bilja, ako je priznata od nadležnog organa strane države, ako ima dokaz o vlasniku, održavaocu, odnosno ovlašćenom zastupniku i o rezultatima DUS testa. Uzorak sorte koja je upisana u Registar čuva se kao standardni uzorak u referentnoj kolekciji.

Odgovorno lice u cilju efikasnijeg sprovođenja programa, vrši edukaciju lica uključenih u nadzor i organizuje najmanje jednu edukativnu radionicu u saradnji sa Upravom.

Program obuhvata uspostavljanje Registra sorti poljoprivrednog bilja i Registra sorti i podloga.

KOMPONENTA 3.8: PROGRAM BILJNIH GENETIČKIH RESURSA

Očuvanje genetičkih resursa u biljnoj proizvodnji vrši se inventarizacijom, *in situ* i *ex situ* konzervacijom, proučavanjima, kao i formiranjem kolekcija i registara i sličnih aktivnosti koje doprinose cilju njihovog očuvanja.

Genetički resursi za hranu i poljoprivredu (agrobiodiverzitet) predstavljaju jednu od najznačajnijih komponenti ukupnog biodiverziteta.

Očuvanje biološkog diverziteta je veoma važno za poljoprivrednu proizvodnju jer pruža sigurnost u proizvodnji hrane kroz: identifikaciju i inventarizaciju genetičkih resursa na terenu; podršku farmerima za uzgoj genetičkih resursa poljoprivrednog bilja; prikupljanje materijala i genetička proučavanja, karakterizaciju i formiranje genetičkog registra, formiranje kolekcija i slično, kao i čuvanje kolekcija, publikovanje i razmjena naučnih rezultata, uključivanje u međunarodne organizacije.

Odgovorno lice u cilju efikasnijeg sprovođenja programa, vrši edukaciju lica uključenih u nadzor i organizuje najmanje jednu edukativnu radionicu u saradnji sa Upravom.

Odgovornost za pravovremenost, efekte i sprovođenje: Uprava – Fitosanitarni sektor – Odsjek za sjeme, sadni materijal, zaštitu biljnih sorti, GMO i genetičke resurse i ovlašćene visoko školske ustanove za vršenje poslova u oblasti sjemenskog materijala poljoprivrednog bilja (banka biljnih gena).

Period realizacije: Tokom cijele godine.

Finansiranje: Budžet Crne Gore - **35.000,00 €**.

Način kontrole: Administrativnu kontrolu izvršavanja poslova vrši Uprava – Fitosanitarni sektor - Odsjek za sjeme, sadni materijal, zaštitu biljnih sorti, GMO i genetičke resurse u skladu sa usvojenim procedurama za finansijsko upravljanje.

Nosioci posla:

- ovlašćene visoko školske ustanove za vršenje poslova u oblasti sjemenskog i sadnog materijala poljoprivrednog bilja, biljne genetičke resurse i GMO;
- fitosanitarna inspekcija.

Nosioci posla blagovremeno obavještavaju i izvještavaju Odsjek o izvođenju programa po naznačenim fazama u skladu sa prijavom programa i o izvršenim poslovima u cilju vršenja administrativne kontrole obavljenog posla.

Obavještenje treba da sadrži sljedeće podatke: naziv mjesta, datum izvođenja mjere, ime vlasnika bilja, biljnih proizvoda i objekata pod nadzorom, potvrdu o uzetim uzorcima i rezultate ispitivanja.

Nosioci poslova vlasniku bilja, biljnih proizvoda i objekata pod nadzorom izdaju potvrdu o uzetim uzorcima koja je data u Prilogu ovog programa.

Potvrda se izdaje u dva primjerka od kojih jedan ostaje kod subjekta kod kojeg se sprovodi program odnosno monitoring ili kontrolna ispitivanja, a drugi primjerak zadržava nosilac posla.

Način plaćanja: Na osnovu zaključenog ugovora, čiji sastavni dio su cijene laboratorijskih ispitivanja gdje je to primjenjivo, plaćanje se vrši po ispostavljenoj fakturi, dijelom avansno do 30% za pripremu ispitnih kapaciteta na osnovu dostavljenog izvještaja Upravi – Fitosanitarni sektor – Odsjek za sjeme, sadni materijal, zaštitu biljnih sorti, GMO i genetičke resurse za obavljeni posao.

Avansna uplata sredstava može se vršiti na osnovu opravdanog zahtjeva, a avansno uplaćena sredstva moraju se pravdati izvještajem kojim se dokazuje namjenska upotreba avansno odobrenih i uplaćenih sredstava.

Nepravilne i neuredne fakture i izvještaji, kao i fakture i izvještaji bez kompletne prateće dokumentacije neće se razmatrati.

Finansijski rizik: U slučaju utvrđivanja nepravilnosti iz Komponenti programa 3.3 i 3.4 biće potrebno obezbijediti dodatna finansijska sredstva.

U slučaju da za komponente dođe do odstupanja odnosno povećanja projektovanih površina finansijska sredstva se proporcionalno umanjuju do visine predviđenih sredstava po pojedinim komponentama.

Finansijski plan:

Komponente	Vrijednost 35.000,00 €
3.1 Sjemenska proizvodnja krompira: Procijenjeno je da će se proizvodnja sjemenskog krompira odvijati na površini od 80 ha, za sprovođenje stručne kontrole na ovim površinama neophodna su sredstva u iznosu od 23.200,00 €, od čega je 40% (9.280,00€) učešće Uprave – Fitosanitarni sektor – Odsjek za sjeme, sadni materijal, zaštitu biljnih sorti, GMO i genetičke resurse, a 60% (13.920,00€) učešće proizvođača	9.280,00
3.2 Sjemenska proizvodnja žita: Procijenjeno je da će se proizvodnja sjemenskih žita odvijati na površini od 40 ha, za sprovođenje stručne kontrole na ovim površinama neophodna su sredstva u iznosu od 3.200,00 €, od čega je 40% (1.280,00€) učešće Uprave – Fitosanitarni sektor – Odsjek za sjeme, sadni materijal, zaštitu biljnih sorti, GMO i genetičke resurse, a 60% (1.920,00€) učešće proizvođača	1.280,00
3.3 Program kontrolnog ispitivanja sjemenskog materijala	3.500,00
3.4 Program kontrolnog ispitivanja sadnog materijala	3.640,00
3.5 Program kontrolnog ispitivanja matičnih stabala sadnog materijala	8.300,00
3.6 Program kontrolnog ispitivanja sjemenskog i sadnog materijala na GMO	2.000,00
3.7 Program uspostavljanje registra sorti poljoprivrednog bilja i registra sorti i podloga	3.000,00
3.8 Program biljnih genetičkih resursa	4.000,00

PROGRAM 4**MATERIJALI ZA POSEBNE NAMJENE (KLOPKE, EX TEMPORE TESTOVI ZA ŠTETNE ORGANIZME, HEMIKALIJE, MAMCI)**

Cilj: Obezbjedivanje implementacije Programa fitosanitarnih mjera

Odgovorna institucija: Uprava – Fitosanitarni sektor

Aktivnosti:

Program uključuje obezbjeđivanje stalne rezerve neophodnih materijala: klopke, *ex tempore* testovi za štetne organizme, hemikalije, mamci i drugi potrebni materijali i oprema, radi blagovremenog izvršavanja Programa fitosanitarnih mjera i ispunjavanja već preuzetih mjera definisanih programom, a naročito u odnosu na hitne fitosanitarne mjere i krizne situacije čiji se obim i vrijeme ispitivanja ne može predvidjeti - obezbjeđivanje kontinuiranog i nesmetanog obavljanja programa u smislu pravovremenog uzimanja uzoraka, terenskih obilazaka (nedostajući materijal, gorivo i drugi operativni troškovi) i ostalih poslova iz nadležnosti Uprave – Fitosanitarnog sektora.

Period realizacije: Tokom cijele godine.

Finansiranje: Budžet Crne Gore - **6.000,00 €**.

Način plaćanja: Na osnovu zahtjeva, zaključenog ugovora, po rješenju, po ispostavljenoj fakturi, dostavljenom izvještaju Upravi – Fitosanitarnom sektoru za obavljeni posao gdje je to primjenjivo. Uplata sredstava vrši se na osnovu opravdanog zahtjeva, a uplaćena sredstva moraju se pravdati izvještajem kojim se dokazuje namjenska upotreba avansno odobrenih i uplaćenih sredstava. Nepravilne i neuredne fakture, kao i fakture bez kompletne prateće dokumentacije neće se razmatrati.

Finansijski rizik: U slučaju nepredvidive situacije biće potrebno obezbijediti dodatna finansijska sredstva.

Finansijski plan:

Komponente	Vrijednost €
4. Materijali za posebne namjene (klopke, <i>ex tempore</i> testovi za štetne organizme, hemikalije, mamci i drugi materijali za posebne namjene)	6.000,00

PROGRAM 5
TEHNIČKA I ADMINISTRATIVNA PODRŠKA IMPLEMENTACIJI PROGRAMA

Cilj: Obezbeđivanje implementacije Programa fitosanitarnih mjera

Odgovorna institucija: Uprava – Fitosanitarni sektor

Nosilac posla: Uprava – Fitosanitarni sektor

Aktivnosti:

Sprovođenje Programa fitosanitarnih mjera uključuje i ispunjavanje već preuzetih brojnih međunarodnih obaveza IPPC, EPPO, UPOV, ECPGR, WTO, implementaciju Programa pristupanja Crne Gore Evropskoj Uniji, implementaciju Strategije Crne Gore za transpoziciju i implementaciju pravne tekovine Evropske unije za poglavlje 12 - Bezbjednost hrane, veterinarska i fitosanitarna politika sa Opštim akcionim planom i Posebnim akcionim planom za suzbijanje i iskorjenjivanje klasične kuge svinja, pregovora sa Evropskom unijom, sprovođenje fitosanitarne politike i mjera definisanih ovim programom koji pored institucionalne, zahtijevaju i znatnu finansijsku podršku.

Pristupanje Crne Gore Evropskoj uniji ima za posljedicu uvođenje novina u svakodnevnu praksu, što je uslov za implementaciju niza mjera fitosanitarne politike koje nameću potrebu dodatnog osposobljavanja i angažovanja ljudskih resursa.

Brojni su zadaci u oblasti harmonizacije zakonodavstva sa Acquis communautaire EU, a posebno u kvalitetnoj primjeni nove zakonske regulative, kao i zahtjevi sprovođenja evropskih i međunarodnih projekata koji nameću dodatne finansijske obaveze koje se ne mogu predvidjeti.

Ovi procesi i reforme traže saradnju sa najširim krugom korisnika.

Ovaj program ima višestruku namjenu usmjerenu ka:

- sprovođenju obaveza u EU integracijama: Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju, Programa pristupanja Crne Gore Evropskoj Uniji, implementaciju Strategije Crne Gore za transpoziciju i implementaciju pravne tekovine Evropske unije za poglavlje 12 - Bezbjednost hrane, veterinarska i fitosanitarna politika sa Opštim akcionim planom i Posebnim akcionim planom za suzbijanje i iskorjenjivanje klasične kuge svinja, pregovarački proces sa EU i drugih preuzetih obaveza kroz stalna ili povremena radna tijela i komisije, kao i za dodatne troškove harmonizacije zakonodavstva sa Acquis EU, usluge prevođenja i dr.;
- saradnji Crne Gore sa međunarodnim organizacijama koje su od značaja za razvoj fitosanitarnog sektora i realizacija međunarodnih projekata u fitosanitarnom sektoru;
- angažovanju stručnjaka iz oblasti infomatike za uspostavljanje IT sistema iz zemlje i inostranstva i aktivnosti u tijelima koje su predviđene zakonima i prenešenim nadležnostima;
- jačanju administrativnih i institucionalnih kapaciteta kroz dodatnu obuku kadra, podršku kreativnih kadrova i modernizaciju postojeće i nabavku nove opreme, podršku procesima akreditacije, informatičku podršku i dr.;
- obezbeđivanju kontinuiranog i nesmetanog obavljanja programa u smislu pravovremenog uzimanja uzoraka, terenskih obilazaka (nedostajući materijal, gorivo i drugi operativni troškovi) i ostalih poslova iz nadležnosti Uprave – Fitosanitarnog sektora;
- odnosima sa javnošću (štampanje promotivnih materijala, flajera i sl.) u sprovođenju fitosanitarne politike i predstavljanju procesa pristupanja EU.

Period realizacije: Tokom cijele godine.

Finansiranje: Budžet Crne Gore -**8.000,00 €**.

Način plaćanja: Na osnovu zahtjeva, zaključenog ugovora, po rješenju, po ispostavljenoj fakturi, dostavljenom izvještaju Uprava – Fitosanitarni sektor za obavljene posao.

Uplata sredstava vrši se na osnovu opravdanog zahtjeva, a uplaćena sredstva moraju se pravdati izvještajem kojim se dokazuje namjenska upotreba avansno odobrenih i uplaćenih sredstava.

Nepravilne i neuredne fakture, kao i fakture bez kompletne prateće dokumentacije neće se razmatrati.

Finansijski plan:

Komponente	Vrijednost €
4. Tehnička i administrativna podrška implementaciji programa	8.000,00

SPROVOĐENJE PROGRAMA, PRAĆENJE I KONTROLA

2. Uprava – Fitosanitarni sektor vrši administrativnu kontrolu nad realizacijom Programa fitosanitarnih mjera za 2018. godinu kroz praćenje i kontrolu načina izvršavanja mjera, rokova, broja uzoraka, vođenja evidencije i načina obavještanja o preduzetim mjerama, u toku samog sprovođenja ili naknadno, provjerom vjerodostojnosti dostavljene dokumentacije, na terenu, kod držaoca bilja kod kojih su izvršene mjere iz programa.

Pojedine mjere iz ovog programa (poslovi od javnog interesa), sprovode se na osnovu ugovora između Uprave – Fitosanitarnog sektora i vršioca javnih poslova, u skladu sa posebnim zakonima, kojima se bliže uređuje oblast, metode i uslovi pod kojima se vrše javna ovlašćenja, evidencije, prava, obaveze i odgovornosti vršioca javnih poslova i dr.

Subjekti koji sprovode mjere iz ovog programa moraju voditi propisane evidencije, registre i baze podataka u skladu sa zakonima i propisima donesenim na osnovu zakona.

STRUČNE KOMISIJE I EKIBE

3. Za sprovođenje pojedinih mjera iz ovog programa mogu se u određenim slučajevima formirati stručne komisije (hitne mjere: zdravstvena zaštita bilja/sinhronizacija rada na suzbijanju štetnih organizama i bezbjednost hrane).

Takođe, komisija se formira i zautvrđivanje visine naknade štete uništenog ili na drugi način uklonjenog bilja, biljnih proizvoda i drugih objekata pod nadzorom u skladu sa zakonom.

Predviđena je izrada planova suzbijanja određenih štetnih organizama, analize rizika, vodiča i uputstava za sprovođenje mjera iz ovog programa, angažovanje eminentnih predavača iz zemlje i inostranstva u cilju edukacije i praćenja savremenih trendova iz fitosanitarne oblasti, troškovi međunarodne saradnje, kao i jačanje administrativnih kapaciteta same uprave.

**NAKNADA ZA ŠTETE UNIŠTENOG ILI NA DRUGI NAČIN UKLONJENOG BILJA,
BILJNIH PROIZVODA I DRUGIH OBJEKATA POD NADZOROM**

4. Za uništeno ili na drugi način uklonjeno bilje, biljne proizvode i druge objekte pod nadzorom usljed izvršenja naređenih fitosanitarnih mjera, držaocu bilja, biljnih proizvoda i drugih objekata pod nadzorom pripada naknada štete u skladu sa zakonom, na osnovu procjene stručne komisije.

5. Ovaj program objaviće se u "Službenom listu Crne Gore".